Cultuurvisie Den Haag 2033

De **kunst** van betekenis

Inhoud

Voorwoord 3
De kunst van betekenis 4

Deel 1 Kunst en cultuur en de stad 6
1 De cultuur van Den Haag: een bijzonder DNA 7
2 Betekenis voor de stad 14
3 De opgaven van de stad 18

Deel 2 De ambities 21
De ambities 22
4 Cultuureducatie en -participatie: een leven lang cultuur! 23
5 Diversiteit en inclusie in de culturele sector 30
6 Makersklimaat: ruimte en aandacht voor de creatieven 36
7 Aantrekkingskracht: 365 dagen – én nachten – aantrekkelijk 40

Deel 3 De voorwaarden 45
De voorwaarden 46
8 Een vitale, weerbare en duurzame cultuursector 47
9 De cultuur van de gemeente 52

Tot slot 53

Samenvatting 55

Bijlage: Gesprekspartners en een samenvatting van hun meningen 57
Bijlage: Overzicht geraadpleegde bronnen 60

Colofon 66

Gemeente Den Haag
Juni 2023

Voorwoord

De waarde van kunst en cultuur is soms lastig te bepalen. In Den Haag is die waarde echter glashelder. Omdat kunst en cultuur verankerd zijn in de identiteit van de stad. Omdat kunst en cultuur Hagenaars en Hagenezen verbinden. Hen uitdagen om elkaar (beter) te leren kennen en te verrijken.

Den Haag heeft een hoogwaardig en veelzijdig cultureel aanbod. Kwaliteit en diversiteit waar we trots op zijn. Van musea, gezelschappen en festivals met (inter)nationale bekendheid tot kleinschalige initiatieven, jonge makers en geweldige amateurkunstenaars. We willen de kracht en creativiteit van alle (hieraan verbonden) Haagse cultuurmakers de ruimte geven in een breed palet aan kunst en culturele activiteiten. Voor makers en liefhebbers, voor inwoners en bezoekers.

Tegelijkertijd zien we voor veel inwoners nog drempels om mee te doen aan culturele activiteiten en gebruik te maken van het kunst- en cultuuraanbod. Daarom is cultuuronderwijs belangrijk, werken we aan toegankelijkheid van activiteiten en kiezen we voor een aanbod dat herkenbaar is voor verschillende doelgroepen. Op die manier komt iedereen op een laagdrempelige manier in aanraking met kunst en cultuur. Dat lukt beter in een stad die makers koestert en aantrekkelijk is voor bewoners en bezoekers. Ook dat zijn belangrijke pijlers onder deze Cultuurvisie.

Deze visie is ambitieus en optimistisch. Wij zijn ons er tegelijkertijd van bewust dat de afgelopen jaren van crises en krapte een wissel hebben getrokken op de cultuursector. Deze visie wil rust en richting geven aan het cultuurbeleid van de komende tien jaar. We schetsen een duidelijk doel, maar gaan avontuurlijk op pad. In die zin biedt deze visie een vergezicht en geen spoorboekje.

Saskia Bruines
Wethouder Financiën, Cultuur en Economie

De kunst van betekenis

Den Haag is een kunst- en cultuurstad van betekenis. Een stad die beschikt over een omvangrijk en uiterst divers spectrum aan culturele instellingen en initiatieven, variërend van topinstituten van internationale allure tot middelgrote en kleine ensembles, intieme theaters en creatieve broedplaatsen die het gezicht van de sector én van de stad medebepalen. Samen creëren zij een culturele rijkdom waar iedere inwoner van Den Haag buitengewoon trots op mag zijn, en als gemeente dragen we dat trotse gevoel dan ook graag uit!

Kunst en cultuur leveren een niet te onderschatten bijdrage aan de identiteit, het imago en de sociale en economische aantrekkingskracht van onze stad. Den Haag is mede daarom gebaat bij een sterke culturele sector. Een sector die zich continu ontwikkelt en die meebeweegt met het ritme van een internationale, snelgroeiende en veranderende stad. Het is daarom goed om stil te staan bij wat Den Haag op cultureel gebied al heeft bereikt en bij al het moois dat de stad te bieden heeft. De culturele sector heeft de afgelopen jaren voor grote uitdagingen gestaan en zich daarin bijzonder veerkrachtig getoond, en ook de toekomst zal om flexibiliteit en creatief vermogen blijven vragen. Wereldwijde gebeurtenissen als de covidpandemie en de recente geopolitieke ontwikkelingen wakkeren onzekerheid en kostenstijgingen verder aan. Maar kunst zou geen kunst zijn als zij juist ook op dit soort cruciale momenten niet laat zien wat haar betekenis is in het licht van deze veranderde situatie.

Met ons Cultuurbeleid geven we[1] ruimte en waar nodig richting aan de ontwikkeling van het culturele leven in onze stad, waarbij we ons verhouden tot de wereld dichtbij én verder weg. We kijken daarbij niet alleen naar het nu, maar juist ook naar de toekomst. Als we een bruisend cultureel klimaat willen (behouden) dat aansluit bij de behoeften en mogelijkheden van de bewoners en bezoekers van Den Haag, is een langetermijnvisie op wat kunst en cultuur voor Den Haag kunnen betekenen noodzakelijk. Daarom zetten wij ons samen met de culturele sector in voor een veelzijdig en kwalitatief hoogwaardig cultuuraanbod in Den Haag, dat cultuur ván en vóór iedereen toegankelijk maakt, nu én in de toekomst.

Intrinsieke waarde als voorwaarde voor betekenis

Kunst en cultuur zijn van grote betekenis voor de stad. Die betekenis begint bij hun intrinsieke waarde, bij wat kunst en cultuur onderscheidt van andere sectoren, bij wat zij van zichzelf zijn en uitdrukken. En bij de uitwerking die deze intrinsieke waarde heeft op bewoners, bezoekers, bedrijven en andere organisaties van en in de stad.

De intrinsieke waarde van kunst en cultuur wordt vaak uitgedrukt aan de hand van begrippen als kwaliteit, oorspronkelijkheid en zeggingskracht. Zonder deze belangrijke criteria verliezen kunst en cultuur hun essentie, en daarmee hun betekenis. Ook in de toekomst heeft Den Haag daarom een kwalitatief sterke, eigenzinnige, prikkelende en inspirerende kunst- en cultuursector nodig.

Niettemin ontwikkelen we onze visie op het cultuurbeleid in 2033 allereerst vanuit dat wat de stad nodig heeft; vanuit de vele betekenissen die kunst en cultuur (kunnen) hebben voor alle bewoners en bezoekers van Den Haag. In het licht van de grote uitdagingen waar we als stad - en dus als gemeente - voor staan, willen we de betekenis van kunst en cultuur specifiek op vier terreinen verder versterken: onderwijs en ontwikkeling (cultuureducatie en participatie),

1 Lees ‘de gemeente’ waar in de Cultuurvisie Den Haag 2033 ‘wij/we’ staat.

diversiteit en inclusie (van aanbod, organisaties en publiek), innovatie en creativiteit (het makersklimaat), en de aantrekkelijkheid van de stad voor bewoners en bezoekers (aantrekkingskracht).

Ontwikkeld in nauwe samenwerking met het culturele veld en de bewoners

Bij de ontwikkeling van deze Cultuurvisie hebben wij twee externe organisaties betrokken: cultureel adviesbureau Blueyard voor het cultuurinhoudelijke deel en bureau Zeewaardig voor een uitgebreid participatietraject met inwoners van de stad. Zij voerden meer dan honderd gesprekken met bewoners, makers en anderen uit de culturele sector. Ook is er afzonderlijk met vertegenwoordigers van elke (kunst)discipline gesproken. Er zijn verdiepende gesprekken gevoerd met jongeren, makers en medewerkers van broedplaatsen, en met leden van de gemeenteraad. Daarnaast waren er gesprekken met directies en beleidsambtenaren van de gemeente en ronde-tafelsessies met specialisten op het gebied van, onder meer, onderwijs, welzijn, bibliotheken, stadsontwikkeling, economie, toerisme en internationalisering. Afsluitend vonden er twee brede stadsgesprekken plaats en vulden circa vierduizend mensen een enquête in over de Haagse kunst- en cultuursector. Een overzicht van al deze gesprekspartners is te vinden in een bijlage bij deze Cultuurvisie.

Een visie – géén gebruiksaanwijzing

Een visie op de rol en betekenis van kunst en cultuur in 2033 is een vergezicht – een stip op de horizon die de koers aangeeft van waar we met elkaar heen willen. Een visie is géén gebruiksaanwijzing waarin voor de komende tien jaar exact staat opgesomd wat wel en niet (meer) kan, en hoe we dat wat we willen dan precies denken te bereiken. De strategieën voor het realiseren van onze ambities ontwikkelen we de komende jaren en leggen we vast in de achtereenvolgende (vierjaarlijkse) Kunstenplannen. Dit doen we uiteraard niet vanuit een geisoleerde positie, maar in nauwe samenwerking met het culturele veld, diverse beleidsafdelingen van de gemeente, bewoners en andere Haagse organisaties. Maar ook als belangrijke partner voor andere steden, het Rijk, landelijke instellingen en belangenorganisaties. Wederzijds vertrouwen is daarbij een vanzelfsprekende voorwaarde. Door de handen ineen te slaan, bereiken we meer. Bestaande samenwerkingen zetten we voort en versterken we, en waar nodig gaan we nieuwe samenwerkingen aan. In de komende beleidsperiode 2025-2028 worden de eerste uitwerkingen van de opgaven en ambities, zoals vermeld in deze visie, zichtbaar.

Leeswijzer

Dit document bestaat uit drie delen. In het eerste deel (hoofdstuk 1 en 2) beschrijven we de huidige situatie van het culturele veld in Den Haag en gaan we in op de betekenis van kunst en cultuur voor de stad en haar bewoners. Ook laten we in dit eerste deel (hoofdstuk 3) zien voor welke opgaven we als stad staan en geven we aan bij welke vier daarvan (hierboven al even genoemd) juist kunst en cultuur van grote betekenis kunnen zijn.

In het tweede deel (hoofdstuk 4 t/m 7) spreken we, aan de hand van die vier opgaven, onze ambities uit: waar willen we – samen – staan in 2033? In deel drie (hoofdstuk 8 en 9) gaan we in op twee belangrijke voorwaarden om die ambities te kunnen waarmaken: een vitale, weerbare en duurzame cultuursector; en een gemeentelijke organisatie waar ‘Cultuur’ vanuit een krachtige positie samenwerkt met andere beleidsvelden.

Deel 1
Kunst en cultuur en de stad

1 De cultuur van Den Haag: een bijzonder DNA

Al sinds het ontstaan van de Republiek der Verenigde Nederlanden in de zestiende eeuw is Den Haag een belangrijk Europees centrum, waar politici, diplomaten, rechtsgeleerden, wetenschappers, filosofen, kunstenaars en ondernemers elkaar treffen. Het kunst- en cultuuraanbod in de stad ontwikkelt zich vanaf de achttiende eeuw voornamelijk vanuit een DNA dat nauw verbonden is met de positie van de stad als machtscentrum, internationaal (diplomatiek) knooppunt en residentie van de koninklijke familie. Als gevolg hiervan heeft de Hofstad onder meer een Koninklijk Conservatorium, een Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, een Koninklijke Bibliotheek, een Koninklijke Schouwburg en het Mauritshuis dat het onderkomen werd van zowel het Koninklijk Kabinet van Schilderijen als het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden. In de buitenruimte is de geschiedenis van Den Haag als regeringsstad zicht- en voelbaar, dankzij het omvangrijke architectonische erfgoed en het grote aantal kunstwerken, monumenten en gedenktekens met een nationaal karakter.

Rijke voedingsbodem

Op deze rijke voedingsbodem heeft de cultuursector zich verder ontwikkelt en ontstaan in de negentiende en aan het begin van de twintigste eeuw nieuwe instellingen, zoals het Residentie Orkest (1904) en het Museum voor Moderne Kunst (1866, later omgedoopt tot achtereenvolgens Museum van de Dienst voor Schone Kunst, Haags Gemeentemuseum, Gemeentemuseum Den Haag en - in 2019 - Kunstmuseum Den Haag). Kort na de Tweede Wereldoorlog wordt de Haagse Comedie (1947) opgericht, nu Het Nationale Theater. In 1954 vestigt het Nederlands Ballet zich in Den Haag, waaruit in 1959 Nederlands Dans Theater ontstaat, dat zich met vernieuwende dans al gauw een weg naar de wereldtop baant.

In de jaren zestig wordt Den Haag ‘gewekt’ door nog weer een heel andere kunstvorm: de popmuziek. Geïnspireerd door de ‘indorock’ die met de vele migranten uit Indonesië naar Den Haag is meegekomen, ontwikkelen zich met name vanuit de ‘arbeidersbuurten’ op grote schaal rockbandjes. Den Haag ontpopt zich als popstad en wordt een belangrijke kweekvijver voor de Nederlandse popscene.

Minder bekend bij het grote publiek van buiten Den Haag is het informele, alternatieve circuit dat in de afgelopen decennia in de stad is opgebloeid. Al dan niet gevoed door een studie aan één van de Haagse kunstvakopleidingen creëren jonge beeldend kunstenaars, musici, theatermakers en andere kunstenaars en artiesten vanuit broedplaatsen of in tijdelijk leegstaande gebouwen eigenzinnige, vernieuwende en vaak prikkelende kunst. Veel van hen zijn in de afgelopen decennia uitgegroeid tot belangrijke, gevestigde kunstenaars, en steeds nieuwe generaties laten ons kennis maken met de kunst van morgen.

1.1 Het professionele culturele veld in 2023

Den Haag heeft zich ontwikkeld tot een stad die door haar rijke culturele verleden geworteld is in de traditie, maar waarin ook een nieuwe generatie kunstenaars haar weg vindt. We zien op diverse plekken dat juist het experiment en een niche-aanbod zich sterk ontwikkelen. Ondanks de zoektocht naar ‘ruimte’ is Den Haag een thuisbasis geworden voor talloze makers en performers, de vaak nog jonge makers die op hoog niveau opereren: beeldend kunstenaars, muzikanten, dansers, acteurs, ontwerpers, schrijvers en al die artiesten die zich verenigd hebben in bandjes, orkesten, koren, gezelschappen, enzovoorts.

1.1.1 De culturele infrastructuur

Het Haagse kunst- en cultuuraanbod is veelzijdig, veelal van goede, zo niet uitstekende kwaliteit en vaak buitengewoon actueel. Dat geldt zowel voor het aanbod in de vele cultuurgebouwen als voor het brede palet aan festivals en evenementen. Niet zelden vindt intensieve samenwerking plaats met partners in binnen- en buitenland. De culturele sector bevordert een bloeiende bezoekerseconomie en levert een belangrijke bijdrage aan de bestedingen in de stad, de werkgelegenheid, opleidingsmogelijkheden, het aantrekken van talent, et cetera. Mede daardoor is Den Haag een aantrekkelijke stad om in te wonen en te werken. Toch is er ondanks het vaak hoge niveau van het kunst- en cultuuraanbod ook ruimte voor - en behoefte aan - versterking van het aanbod. Bijvoorbeeld wat betreft het *language no problem*-aanbod (toegankelijk voor iedereen) en de nachtprogrammering, maar ook waar het gaat om de omvang en spreiding van het culturele aanbod in en over de verschillende stadswijken.

Boegbeelden

Den Haag beschikt over internationaal geroemde museale boegbeelden als het Mauritshuis met zijn vermaarde collectie Hollandse Meesters en het Kunstmuseum Den Haag met onder meer de grootste verzameling Mondriaans ter wereld. Beide trekken bezoekers van over de hele wereld met hun spraakmakende tentoonstellingen. Hetzelfde geldt voor Museum Panorama Mesdag - met een van de belangrijkste, oudere Europese panoramaschilderingen -, voor Escher in het Paleis - dat de grootste Escher-collectie ter wereld beheert en tentoonstelt - en voor Museum Beelden aan Zee op Scheveningen, dat zich exclusief richt op de moderne en hedendaagse, (inter)nationale beeldhouwkunst.

Amare

Met het nieuwe, in 2021 geopende Amare heeft Den Haag een duurzaam gebouwd cultuurhuis dat uniek is in Nederland. Geen enkele stad in ons land heeft een cultuurgebouw met een eigen brede en diverse programmering ('Huis voor héél Den Haag'), dat tegelijkertijd onderdak biedt aan drie instellingen: het Residentie Orkest, dat niet alleen een van de belangrijkste symfonieorkesten van Nederland is, maar ook een landelijke voorbeeldfunctie heeft op het gebied van educatie en activiteit in de verschillende stadswijken; het tot de wereldtop behorende Nederlands Dans Theater; en het internationaal gerenommeerde opleidingsinstituut Koninklijk Conservatorium (voor muziek en dans).

Dans

De aanwezigheid van bovengenoemde Dansvakopleiding draagt bij aan het dansklimaat in de stad en aan de ontwikkeling van toekomstige generaties dansers. Met Nederlands Dans Theater, Korzo, Holland Dance Festival en een internationale dansprogrammering van Amare mag Den Haag zich, op het gebied van de moderne dans, met recht als 'dansstad van Nederland' profileren. En samen hebben de instellingen de ambitie om zich nationaal en internationaal nog sterker als zodanig te profileren. Waar het de moderne dans betreft beschikt Den Haag over een complete productieketen, met choreografen, dansers, (gast)programmering op grote en kleinere podia, experiment, talentontwikkeling, educatie en participatie. Tegelijkertijd zijn er ook steeds meer andere dansstijlen in ontwikkeling, die hun weg vinden naar het grotere publiek. Hier moet de komende jaren meer aandacht aan worden besteed.

Muziek

Tot op de dag van vandaag is de Haagse popsector van grote invloed op de landelijke popmuziek. Dat komt niet uit de lucht vallen. Er wordt vanuit de popsector hierin flink geïnvesteerd om op het punt te komen waar we nu zijn. Met de gemeentelijke Popnota's (2007 en 2017) bieden we hierin de nodige ondersteuning. Op de grote festivals en de radio domineert de muziek van DI-RECT, Goldband, Son Mieux en Frenna, maar ook bands als Golden Earring, Kane en Anouk vertegenwoordig(d)en de stad tot ver over de landsgrenzen. Met Haagse festivals, de grote concertzaal van Amare, het poppodium PAARD, de kleinere poppodia rond de Grote Markt, de faciliterende en ondersteunende taken die Popradar als 'systeeminstelling' (zie 1.3) biedt, Musicon en zeker ook PIP ligt er een stevige basis. Dit sterke popimago van de stad inspireert jong en oud om zelf of met vrienden thuis of in de stad muziek te maken. Het is zaak om dit vast te houden zodat ook in 2033 de landelijke popmuziek wordt gedomineerd door het Haagse geluid. Door de vele optredens van jazzstudenten van het Koninklijk Conservatorium en de aanwezigheid van diverse jazzpodia kent Den Haag eveneens een levendige jazzscene.

Ook op het gebied van de klassieke, nieuwe en elektronische muziek is een breed spectrum aan instellingen en festivals in Den Haag actief, waarbij de aanwezigheid van het Koninklijk Conservatorium bovendien voor een levendige ensemblecultuur zorgt. Ensembles als Musica Antica, Slagwerk Den Haag, Ensemble Klang en vele andere staan samen met Opera2Day - het enige Haagse operagezelschap - garant voor een grote verscheidenheid aan muziek(theater) programmering op de grote en kleine podia. Festivals als Rewire, Grauzone, Dag in de Branding en Festival Classique laten uiteenlopende genres muziek - vaak in verrassende combinaties - ook op andere locaties klinken.

Beeldende kunst

Voor de hedendaagse beeldende kunst in Den Haag is de positieve invloed van een kunstacademie - de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten - van groot belang. Het aantal kunststudenten zorgt niet alleen voor een bruisende stad, hun aanwezigheid speelt ook een belangrijke rol in de ontwikkeling van de hedendaagse beeldende kunst. Stroom Den Haag (zie 1.3), internationaal opererende kunstenaarsinitiatieven, artist in residence-voorzieningen en (presentatie)instellingen als Nest, 1646 en West dragen hier mede aan bij. Met de beschikbaarheid van goede en betaalbare werkruimte en het broedplaatsenbeleid levert de stad een bijdrage aan een aantrekkelijk makersklimaat voor (jonge) beeldend kunstenaars.

Theater

Door het ontbreken van een theateropleiding en een aansluitende infrastructuur - die ervoor zorgt dat beginnende Haagse theatermakers worden begeleid in hun ontwikkeling - is de aanwezigheid van kleinere theatergezelschappen in de stad minimaal. Firma Mes is een van de weinige kleinere gezelschappen in Den Haag. Het Nationale Theater is de thuisbasis van het grootste (gelijknamige) toneelgezelschap van Den Haag en is uitgegroeid tot een lokaal en nationaal toonaangevende instelling met zowel een producerende (toneel en jeugdtheater) als een presenterende functie; met in Zaal 3 ruimte voor jonge makers. Theaters Diligentia en Pepijn spelen als cabaretpodium een vergelijkbare rol en kinderen en jongeren krijgen kansen bij Rabarber. Daarnaast bieden het Haagse Theaterhuis en de diverse Cultuurankers ruimte aan community art-producties.

Circus en variété

Sinds een aantal jaren is de positie van het (nieuwe) circus/variété in ons land sterk verbeterd. Ook in Den Haag groeit het aantal activiteiten. Zeker op het gebied van variété kent Den Haag/Scheveningen een roemruchte traditie, die met de oprichting van Scala, in 2012, nieuw leven is ingeblazen. Niet lang daarna is Korzo gestart met Cirque Mania, een tweejaarlijks festival voor experimenteel circus, en daarnaast presenteert Amare internationale circusproducties in de grote zaal. Kinderen en jongeren kunnen terecht bij jeugdcircusschool Circaso.

Film

Den Haag kent met het Filmhuis een veelgeprezen en sterke organisatie, met een groot bereik en een toonaangevend educatief aanbod. Ook vinden in de stad diverse filmfestivals van naam plaats. Omdat deze festivals (ROOTS Film Festival, Eastern Neighbours Film Festival, The Hague Global Cinema Festival en met name Movies That Matter) in hun programmering belangrijke maatschappelijke onderwerpen aansnijden, kunnen zij in Den Haag optimaal profiteren van de nabijheid van gouvernementele en non-gouvernementele organisaties, wier werk zich op vergelijkbare thema's richt. Daarnaast biedt ook Museon- Omniversum met de Dome een unieke aanvulling op het Haagse filmaanbod, met documentaires en films die mensen inspireren om zich in te zetten voor een leefbare aarde.

Letteren

De letterensector in Den Haag staat al decennialang voor een veelzijdig aanbod op het gebied van literatuur, poëzie en - van recentere datum - spoken word. De Jan Campertstichting draagt met de toekenning van de Haagse literatuurprijzen al sinds 1947 bij aan het literaire aanzien van de stad. Ook is Den Haag de vestigingsplaats van enkele instellingen van nationaal belang, zoals Huis van het Boek en de Koninklijke Bibliotheek, en telt de stad twee literatuurfestivals met internationale uitstraling: Crossing Border en Winternachten. Vanuit Huis van Gedichten wordt volop aandacht gegeven aan de (literatuur)educatie en -talentontwikkeling, In 2023 is daar het project de Jonge Stadsdichter aan toegevoegd, waarbij jaarlijks een of meer jongeren uitgenodigd worden om onder woorden te brengen wat er bij hen en in de stad leeft. Voor dit project, waaraan een wedstrijd onder vo-scholieren is verbonden, wordt samengewerkt met onder andere Bibliotheek Den Haag en het Huis van Gedichten.

Debat

Waar het over taal gaat, mag het 'gesprek en debat' - zeker in de stad van de Nederlandse democratie - niet ontbreken. Toch constateren we dat juist in Den Haag de debatcultuur nog mager ontwikkeld is. We zien voor de betrokken instellingen op het gebied van bijvoorbeeld onderwijs, internationalisering, bibliotheken, media en cultuur dan ook een kans weggelegd om dit onderwerp verder vorm te geven. Eventueel en waar mogelijk in samenwerking met de desbetreffende gemeentelijke afdelingen. Hier zal de komende jaren meer aandacht aan worden besteed.

Cultuurankers

De Cultuurankers zijn een onmisbaar onderdeel van de infrastructuur van de Haagse kunst- en cultuursector. In de acht stadsdelen brengen zij kunst en cultuur dicht bij de inwoners van de wijken. Zij zorgen voor een kwalitatief goede en toegankelijke programmering die aansluit bij de wensen en behoeften van de bewoners en/of die in nauwe samenwerking met hen wordt samengesteld. Deze 'vraaggerichte' aanpak stimuleert de doorstroming van publiek, talenten en makers uit de wijken naar andere cultuuraanbieders in de stad. De Cultuurankers zijn hierdoor ook een belangrijke partner voor theaters en gezelschappen.

1.2. Cultuureducatie en cultuurparticipatie

Binnen de verschillende kunst- en cultuurdisciplines ontwikkelt een groot aantal Haagse instellingen educatief aanbod. Daarnaast zijn er diverse instellingen die cultuureducatie als kerntaak hebben en daarbij ieder hun eigen specifieke diensten aanbieden, zoals onder meer KOO (Kunst Onderwijs Organisatie), Rabarber, Art-S-Cool, Haags Theaterhuis, Theatergroep Drang en Lonneke van Leth Dans. Elke herfstvakantie kleurt Festival de Betovering de stad met theater- en dansvoorstellingen, films, muziek, workshops en straattheater voor kinderen tot en met 12 jaar, in samenwerking met een groot aantal culturele partners in de stad.

Cultuuronderwijs

Als zogeheten 'systeeminstelling' (zie 1.3) verbindt CultuurSchakel vraag en aanbod: ze brengt scholen en aanbieders van educatief cultuuraanbod met elkaar in contact. En met succes: steeds meer scholen in het primair onderwijs proberen cultuuronderwijs in te bedden in het curriculum, ook tijdens de verlengde schooldag en/of de Rijke Schooldag. Voor de voorschoolse educatie, het speciaal- en voorgezet onderwijs (met name het praktijkonderwijs en vmbo) en het mbo liggen er op het gebied van cultuuronderwijs nog veel kansen en mogelijkheden, zeker in vergelijking met het primair onderwijs.

Cultuurparticipatie in de vrije tijd

Daarnaast kent Den Haag een levendig amateurkunstenveld. Ongeveer veertig procent van de inwoners van Den Haag doet aan actieve kunst- en cultuurbeoefening in de vrije tijd[2] en de stad telt meer dan zeshonderd aanbieders van cultureel vrijetijdsaanbod. Het gaat daarbij om gesubsidieerde instellingen, maar ook om particuliere organisaties (vaak verenigingen) en informele groepen en initiatieven. CultuurSchakel speelt een belangrijke rol in de ondersteuning van het Haagse amateurkunstenveld. Zo kent de organisatie vanuit de Subsidieregeling Haagse Amateurkunst kleine subsidies toe voor projecten en activiteiten. Ook kunnen aanbieders advies krijgen over financiering en subsidieaanvragen, repetitie- en optreedlocaties, wetgeving, samenwerkingen, ledenwerving en actuele ontwikkelingen. Tot slot kan iedereen op de Culturele Kaart van CultuurSchakel zien waar je in Den Haag cursussen kunt volgen en voorstellingen kunt bezoeken, en van welke verenigingen je lid kunt worden.

Tegelijkertijd constateren we dat de doorstroom van binnen- naar buitenschoolse kunst- en cultuurbeoefening sinds het opheffen van de gesubsidieerde amateurscholen en kunstencentra versnipperd is geraakt en daardoor voor veel inwoners van Den Haag minder toegankelijk is geworden.

1.3. Systeeminstellingen

Den Haag heeft drie 'systeeminstellingen': CultuurSchakel, Stroom Den Haag en Popradar. Deze instellingen hebben een faciliterende, verbindende, kennisdelende en aanjagende rol voor (een deel van) de culturele sector. Daarnaast verlenen ze namens de gemeente subsidies aan kleinere partijen en individuele makers in de stad. Deze taken hebben we bewust bij de systeeminstellingen neergelegd omdat zij nauw betrokken zijn bij de sector en specifieke kennis en expertise in huis hebben die niet vanzelfsprekend bij de gemeente aanwezig zijn[3].

2 BMC (2021). Rapport 'Revitalisering van de amateurkunst'.

3 Andersson Elffers Felix (2022). RIS315150 'Onderzoek naar de systeemtaken van CultuurSchakel, Stroom en Popradar'

1.4 Het middensegment

In Den Haag is de verbinding tussen verschillende organisaties van klein, middel tot grote instellingen niet binnen alle kunstdisciplines even sterk. Hierdoor zijn er voor makers en performers die aan deze verscheidenheid aan instellingen verbonden zijn niet altijd voldoende doorgroeimogelijkheden waardoor vernieuwing van onderop stagneert. Er wordt dan gepleit voor 'versterking van het middensegment'.

Den Haag is gebaat bij een pluriforme en diverse culturele sector waarin iedere culturele organisatie bijdraagt aan deze versterking. Om dit te bereiken liggen er in onze optiek volop kansen voor uitwisseling en samenwerking tussen bestaande instellingen van uiteenlopende omvang, om zo tot het sterke middensegment te komen. Hierin is niet het doel dat alle middelgrote instellingen een doorstroomfunctie moeten hebben voor kleinere instellingen die groter willen worden, maar dat er binnen iedere kunstdiscipline voldoende mogelijkheid is om vernieuwingen in de kunsten te stimuleren en te ondersteunen. Het middensegment is in die zin meer dan alleen middelgrote organisaties. Zowel organisaties die qua omvang middelgroot zijn als organisaties die vanwege hun rol in het culturele ecosysteem als ontwikkelinstelling worden gekenmerkt, hebben hierin een eigen toegevoegde waarde.

Vanuit de gemeente wordt niet voorgeschreven hoe de structuur per kunstdiscipline ingericht moet zijn, het is hierin van belang dat alle instellingen worden gezien vanuit wie zij zijn, wat ze doen en welke toegevoegde waarde ze voor het volledige culturele ecosysteem hebben. Indien er leemtes in het aanbod ontstaan, heeft de gemeente hierin een faciliterende en ondersteunende rol om in samenwerking met de sector te onderzoeken wat deze nodig heeft.

Binnen het culturele ecosysteem zijn organisaties, samenwerkingsverbanden en netwerken nodig die de sector uitdagen om te blijven vernieuwen, die de sector levendig houden, bekritiseren en zijn output evalueren. Denk bijvoorbeeld aan organisaties die (ook) ruimte geven aan (beginnende) makers door middel van coaching, begeleiding of talentontwikkeling. Of die 'stedelijke' cultuur met cultuur in de wijken (of omgekeerd!) verbinden. Middelgrote instellingen en initiatieven die zich op dit soort functies richten en daarbij liefst ook interdisciplinair te werk gaan, dragen bij aan de totstandkoming van nieuwe samenwerkingen en aan de verdere ontwikkeling van de kunst- en cultuursector. Het is dus belangrijk dat ze hun waarde krijgen en behouden binnen de bestaande infrastructuur.

1.5 Vernieuwing bepleit

Dankzij de aanwezigheid van vooraanstaande kunstvakopleidingen en een toename van het aantal autodidacte talenten zijn er veel nieuwe makers actief in Den Haag. Het is daarom extra belangrijk dat het cultuurbeleid van de stad ruimte biedt voor vernieuwing, voor makers met diverse achtergronden en voor nieuwe kunstvormen. Tegelijkertijd willen we met ons beleid de samenwerking, uitwisseling en integratie tussen jonge makers en bestaande instellingen stimuleren, zodat ook binnen bestaande structuren ruimte voor vernieuwing ontstaat.

Kunst en cultuur hebben de afgelopen jaren – mede aangejaagd door de coronapandemie – ook met grote stappen het digitale domein betreden, waardoor nieuwe vormen van presentatie en publieksbereik zijn ontstaan. En waar de kunsten de digitale wereld zijn binnengestapt, begeeft de digitale wereld zich ook steeds meer op het terrein van de kunsten. Deze trend gaat de komende tien jaar ongetwijfeld voor grote veranderingen zorgen. Het is belangrijk dat het gebruik van digitale middelen en technieken zich binnen de culturele sector verder kan ontwikkelen. Niet alleen om aansluiting te (blijven) vinden bij nieuwe en jonge doelgroepen, maar ook om de zoektocht naar nieuwe artistieke mogelijkheden en toepassingen te stimuleren.

2 Betekenis voor de stad

2.1 Betekenissen van kunst en cultuur

Kunst is een uitdrukking van onze cultuur; van hoe wij als mensen (samen) leven. Daarbij is kunst in al haar vormen en uitingen op uiteenlopende manieren van betekenis voor ons. Kunst biedt ons houvast en troost, doet ons schoonheid, ontroering of plezier ervaren, maar kunst kan ook 'schuren', ontregelen, ons essentiële vragen stellen. Kunst motiveert en verrast ons, kunst stelt ons in staat om ons met anderen te verbinden. Van popmuziek tot beeldende kunst: kunst blijkt steeds opnieuw van doorslaggevend belang te zijn in ons leven en in de maatschappij.

Doordat kunst uitdrukking geeft aan wie wij - met al onze verschillen - zijn, kunnen groepen mensen elkaar, door het zien en beleven van kunst, beter begrijpen en daardoor hopelijk ook accepteren in het anders zijn. Tegelijkertijd draagt kunst in haar veelvormigheid bij aan de identiteit van de stad. Van festival tot street art en van singer-songwriter tot dansgezelschap – kunst geeft Den Haag een gezicht en een hart.

De stad kan niet bestaan zonder haar kunst en cultuur. Bij de ontwikkeling van een toekomstvisie voor kunst en cultuur in Den Haag gaat het daarom niet alleen om de vraag wat de stad kan doen voor kunst en cultuur, maar ook om: wat kunnen kunst en cultuur betekenen voor de stad? Of meer specifiek: hoe kunnen kunst en cultuur bijdragen aan het welzijn en de welvaart in de stad?

Instrumenteel?

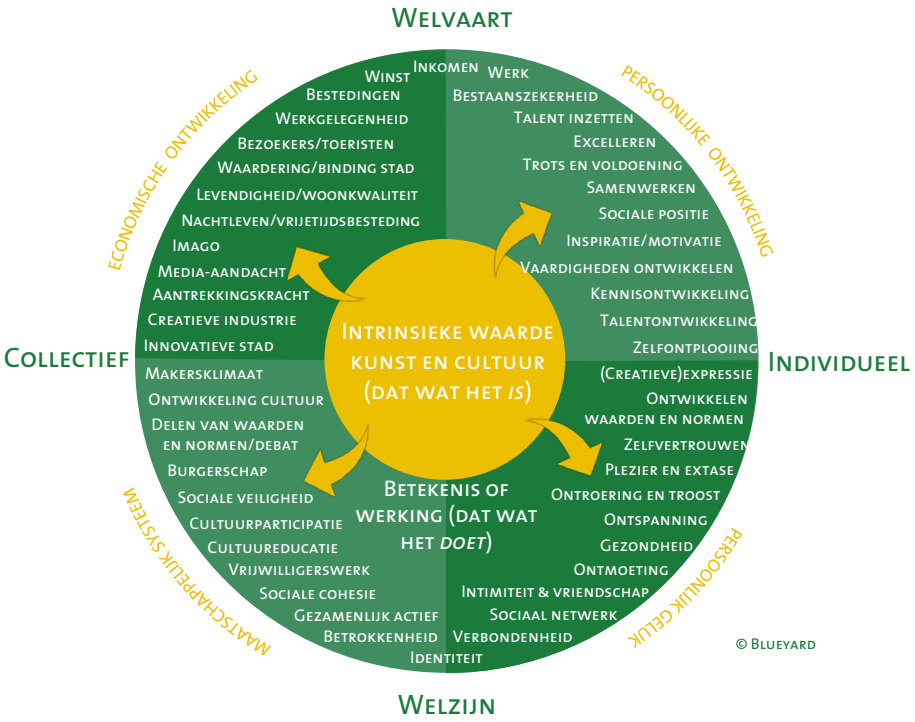
Is kunst daarmee instrumenteel? Wordt kunst ingezet voor een ander doel dan het van zichzelf heeft? Het antwoord is ja en nee. Ieder kunstwerk heeft een eigen intrinsieke, artistieke waarde. De kunstenaar kan iets wonderbaarlijk moois scheppen: een lied, een muurschildering, een dans. Of hij/zij/hen gebruikt kunst om iets te zeggen, te agenderen, tegen iets te protesteren of om de confrontatie aan te gaan door het ter discussie stellen van maatschappelijke thema's. Creatie en authenticiteit liggen aan de basis van kunst en cultuur, en daarmee vanzelf ook aan de basis van het cultuurbeleid.

Dat neemt niet weg dat we ons bij het ontwikkelen van dat cultuurbeleid, en bij het vaststellen van onze prioriteiten en ambities, primair richten op wat kunst met en voor mensen *doet*, en niet op wat kunst (intrinsiek) *is*. Wij benaderen elk kunstwerk en elke kunstuiting vanuit de *betekenis* die zij - al dan niet bedoeld - voor de samenleving hebben.

"Kunst geeft Den Haag een gezicht en een hart"

2.2 Betekenissen in één overzicht: de betekenissencirkel

Om een beeld te krijgen van de vele betekenissen van kunst (de uitwerking die kunst heeft) hebben we de belangrijkste hiervan samengebracht in één overzicht, de zogeheten 'betekenissencirkel' (zie de hiernavolgende afbeelding). Welke betekenissen wanneer van toepassing zijn, is afhankelijk van welke vorm van kunst - en dus welke intrinsieke waarde - je in het centrum van de cirkel plaatst. Een bezoek aan een museum heeft nu eenmaal een ander effect op mensen dan bijvoorbeeld het zingen in een gospelkoor, wat dus ook tot andere betekenissen leidt.
We hebben in deze cirkel bewust juist ook díe betekenissen van kunst en cultuur opgenomen die voor Den Haag en zijn bewoners van belang kunnen zijn. Dit zijn betekenissen voor het collectief (zoals sociale cohesie of de aantrekkingskracht van de stad) en betekenissen die iemand vooral individueel ervaart (zoals ontroering, plezier of de mogelijkheid om je talenten verder te ontwikkelen).

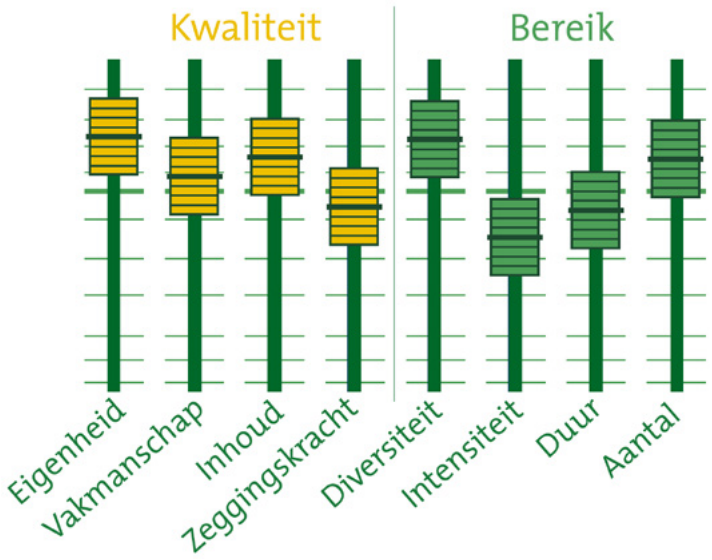
Maar om welke betekenis het ook gaat, altijd ontstaat deze doordat een kunstenaar of creatieve maker iets creëert en doordat dat 'iets' - een kunstwerk of kunstuiting - vervolgens bij mensen aankomt, hen raakt, iets met hen doet. Dat proces moeten we ruimte blijven geven en waar

nodig ondersteunen. Het is het vertrekpunt en een voorwaarde voor een cultuurbeleid dat gericht is op de betekenis van kunst en cultuur.

2.2.1 Kwaliteit en bereik

Om in kaart te brengen in hoeverre kunst en cultuur vanuit hun intrinsieke waarde betekenis genereren, hebben we in de afbeelding hieronder verschillende criteria opgenomen die hierop van invloed zijn. We hebben daarbij onderscheid gemaakt tussen criteria van kwaliteit en criteria van bereik, en bij elk criterium kan door een gele of groene 'schuif' omhoog of omlaag te bewegen de mate van invloed worden bepaald. Over het algemeen kun je stellen: hoe méér kwaliteit en bereik, hoe méér betekenis.

Het is steeds de uitdaging om de verschillende schuiven niet ten koste van elkaar te bedienen. Meer kwaliteit zou niet moeten leiden tot minder bereik. En meer bereik zou ook niet ten koste moeten gaan van de kwaliteit. Het doel is steeds om zowel de kwaliteit als het bereik te optimaliseren. Juist dan komt de betekenis van kunst en cultuur volledig tot haar recht.

Wij definiëren *kwaliteit* in de kern als 'datgene wat een relevante kennersgroep als kwaliteit ervaart'. Om ons op dit punt bij te staan, hebben we een aantal adviescommissies in het leven geroepen, bestaande uit experts op het gebied van de diverse kunstdisciplines. Deze commissies hebben zicht op de verschillende aspecten ('schuiven') van kwaliteit: eigenheid (oorspronkelijkheid), vakmanschap, inhoud en zeggingskracht (communicatiekracht), en brengen hierover advies aan ons uit.

Ook het *bereik* van kunst en cultuur wordt in een aantal 'schuiven' uitgedrukt: het totaal aantal bereikte mensen, de doelgroepen die worden aangesproken en de tijdsduur en intensiteit van het bereik. Juist omdat ook bereik zo van belang is voor de betekenis van kunst en cultuur in de stad, vragen we de cultuursector ook altijd om aan te geven hoe groot, hoe divers en hoe intensief het bereik is.

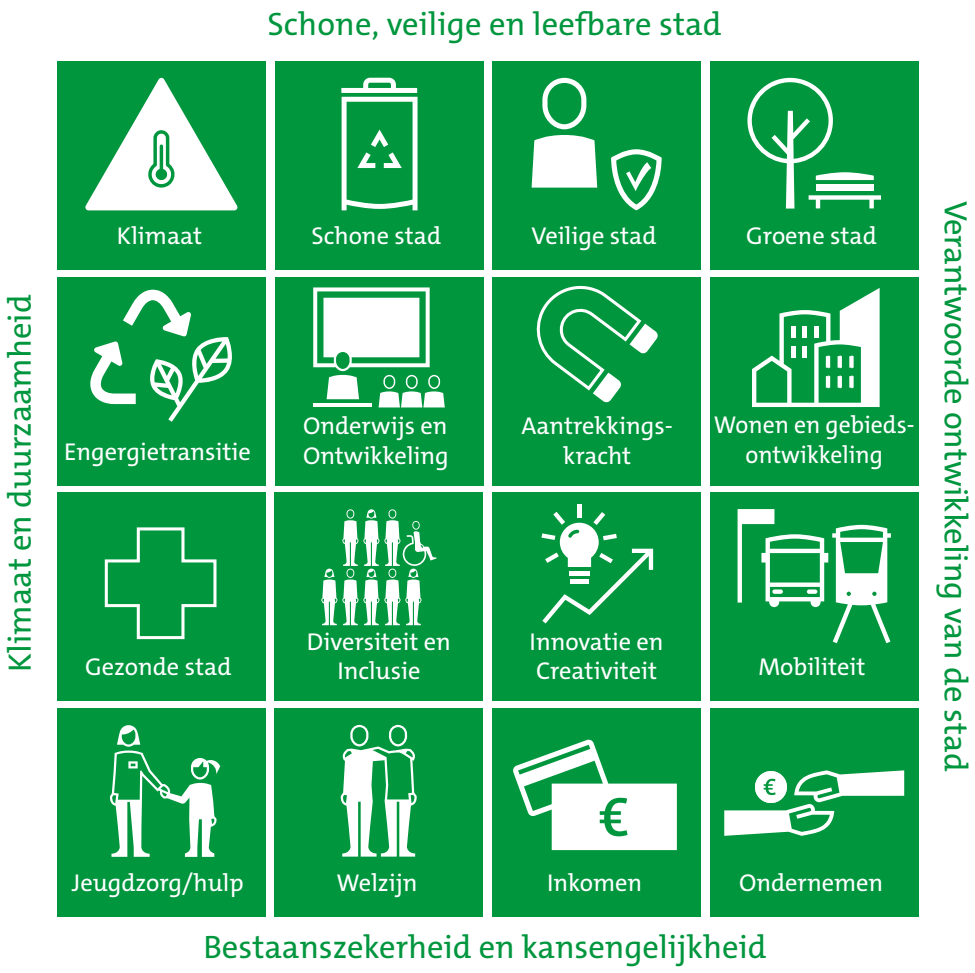
3 De opgaven van de stad

Nu we zichtbaar hebben gemaakt waar, in grote lijnen, de betekenissen van kunst en cultuur liggen, kijken we naar de opgaven waar Den Haag zich voor gesteld ziet, om zo vast te kunnen stellen waar kunst en cultuur bij uitstek van betekenis voor de stad en haar bewoners zijn – of zouden moeten zijn.

Den Haag is een prachtige en veelkleurige stad. Een stad die hard groeit en die de komende jaren voor zo'n 600.000 mensen een thuis moet zijn; een leefbare, veilige en aantrekkelijke stad, waarin iedereen de kans krijgt zich te ontwikkelen en mee te doen.
Bij het samen bouwen aan zo'n stad komen we grote opgaven tegen, die tegelijkertijd ook fantastische kansen bieden. In nauw overleg met de bewoners, organisaties en bedrijven werkt de gemeente er hard aan om deze kansen ten volle te benutten. Kunst en cultuur kunnen daarbij een heel belangrijke en positieve rol spelen.

3.1 De opgaven

In verschillende (gemeentelijke) beleidsstukken (zie bijlage) worden de actuele opgaven waar de stad voor staat vanuit verschillende perspectieven belicht. In deze Cultuurvisie herhalen we de analyses die tot deze opgaven geleid hebben niet. Wél vatten we de belangrijkste opgaven hieronder in één beeld samen, om zo vast te kunnen stellen op welke punten kunst en cultuur een bijdrage kunnen leveren.

3.1.1 Specifieke opgaven voor kunst en cultuur

Hoewel kunst en cultuur voor vrijwel alle stedelijke opgaven van betekenis (kunnen) zijn, zien we in het hart van dit overzicht vier opgaven waarbij kunst en cultuur bij uitstek een rol van betekenis (kunnen) spelen:

- Onderwijs en Ontwikkeling
- Diversiteit en Inclusie
- Innovatie en Creativiteit
- Aantrekkingskracht

Deze vier opgaven vormen dan ook de basis van deze Cultuurvisie.

"Een leefbare, veilige en aantrekkelijke stad met gelijke kansen voor iedereen"

3.1.2 Hoe invulling te geven aan deze opgaven

In het tweede deel van deze Cultuurvisie geven we aan wat wij verwachten van het culturele veld en welke ambities wij ten aanzien van deze vier opgaven hebben. Maar voordat we dat doen, brengen we kort in beeld hoe kunst en cultuur invulling kunnen geven aan deze opgaven.

Onderwijs en Ontwikkeling Cultuurparticipatie

Gelijke kansen voor mensen beginnen voor een groot deel op school. Hoe nieuwe generaties zich ontwikkelen begint ook vaak op school. Onderzoek geeft aan dat cultuuronderwijs hierbij net zo essentieel is als taal, rekenen en sport. We zien dat hier nog een wereld te winnen is. Cultuuronderwijs moet met name in het voortgezet onderwijs meer ruimte krijgen, met extra aandacht voor het (v)mbo. En ook door middel van cultuurparticipatie zou elke inwoner na school een leven lang zijn creatieve talenten moeten kunnen ontwikkelen.

Aantrekkingskracht

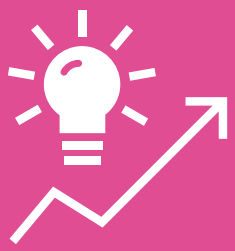
Den Haag is een aantrekkelijke stad voor velen, maar zeker niet voor iedereen. De leefbaarheid is gediend bij een levendige stad waar ieder op zijn eigen manier invulling aan zijn vrije tijd kan geven. Voor een belangrijk deel met uitgaan: concerten, dansen, tentoonstellingen, festivals. In het centrum, maar zeker ook in de wijken. De stad moet niet alleen overdag aantrekkelijk zijn, maar op een goede manier ook in de nachtelijke uren. De aantrekkingskracht van de stad is tevens van invloed op het aantal toeristen dat een bezoek brengt en het vestigingsklimaat voor instellingen en bedrijven.

Diversiteit en Inclusie

Een van de grootste opgaven van de stad is het terugdringen van de segregatie. Mensen leven langs elkaar heen en te weinig mét elkaar. Helaas worden er mensen uitgesloten en krijgt niet iedereen een eerlijke kans. Kunst en cultuur zijn in staat om mensen weer bij elkaar te brengen en te laten zien dat diversiteit een belangrijke kracht is in de stad. Kunst en cultuur geven mensen een stem om zich uit te drukken, tegenover elkaar, maar ook richting de buitenwereld.

Innovatie en Creativiteit

Den Haag geeft innovatie en creativiteit ruimte. Een innovatieve en creatieve stad biedt werkgelegenheid. Er liggen kansen in de verbinding met wetenschap (Delft en Leiden) en de aanwezigheid van creatieve opleidingen. Maar innovatie en creativiteit hebben nog het meest betekenis vanwege de grote opgaven. Om onze toekomst vorm te geven zijn ondernemende makers en denkers hard nodig. Daarom werken we aan een vruchtbaar makersklimaat in de stad.

Deel 2 **De ambities**

De ambities

Om de betekenis van kunst en cultuur binnen de vier geschetste opgaven optimaal te laten zijn, formuleren we in deze Cultuurvisie ambities die in het verlengde van de huidige kracht van de sector liggen. We versterken wat er al is en voegen nieuwe ambities toe.

In onderstaande afbeelding lichten we deze ambities kort toe en in de volgende vier hoofdstukken werken we ze verder uit.

Onderwijs en Ontwikkeling
Gelijke kansen persoonlijke ontwikkeling nieuwe generaties; extra aandacht ontwikkeling en doorstroom (v)mbo-leerlingen; elke inwoner moet een leven lang kunnen blijven leren.

Diversiteit en Inclusie
Segregatie terugdringen; kansengelijkheid vergroten; uitsluiting en discriminatie aanpakken; diversiteit als kracht inzetten; participatie vergroten; kloof burger-overheid kleiner.

Innovatie en Creativiteit
Groei innovatieve en creatieve bedrijvigheid; Smart City; Innovation District; living labs, broedplaatsen; samenwerking kunst, design, bedrijfsleven, wetenschap en onderwijs.

Aantrekkingskracht van de stad
24 uur per dag en 365 dagen in het jaar een aantrekkelijke stad. Ook buiten het centrum. Met een vitaal cultureel aanbod. Met een heldere positionering richting bewoners en bezoekers.

Cultuureducatie en -participatie: een leven lang cultuur!

Diversiteit en inclusie in de culturele sector

Makersklimaat: ruimte en aandacht voor de creatieven

Aantrekkingskracht 365 dagen (en nachten)

We realiseren ons dat een vitale, weerbare en duurzame cultuursector een voorwaarde is om met deze ambities aan de slag te gaan. Zonder de inzet van al die getalenteerde makers en performers, hardwerkende organisatoren, goed gefaciliteerde instellingen – en vooral zonder de intrinsieke waarde van kunst en cultuur – is er geen aanbod, blijft artistieke en inhoudelijke betekenis uit en worden ambities luchtkastelen.

Ook zijn we ons er terdege van bewust dat ambities om investeringen en tijd vragen.
Bij sommige ambities duurt het misschien wel meer dan tien jaar eer ze (volledig) verwezenlijkt kunnen worden. Daar waar het kan, zullen we de benodigde investeringen in veel gevallen doen, maar altijd vanuit een brede afweging en prioritering. Bij de veranderingen die ons voor ogen staan, vertrouwen we dan ook in de eerste plaats op de ontwikkelkracht en flexibiliteit van het culturele veld.

De strategie om de ambities te verwezenlijken en de keuzes die we daarbij maken, bepalen we elke vier jaar opnieuw en leggen we vast in de beleidskaders van het Kunstenplan.

4. Cultuureducatie en -participatie: een leven lang cultuur!

Onderwijs en Ontwikkeling

Gelijke kansen persoonlijke ontwikkeling nieuwe generaties; extra aandacht ontwikkeling en doorstroom (v)mbo-leerlingen; elke inwoner moet een leven lang kunnen blijven leren.

Wat betreft de stedelijke opgave 'Onderwijs en Ontwikkeling' zien wij een grote rol weggelegd voor cultuureducatie en cultuurparticipatie. Beide zijn van doorslagevend belang voor het welzijn, de persoonlijke en sociaal-emotionele vorming en de identiteitsontwikkeling van alle (jonge) inwoners van de stad. Uit onderzoek[4] blijkt bovendien dat beide cruciale voorwaarden zijn voor sociale cohesie, kansengelijkheid en burgerschap. Tegelijkertijd zijn cultuureducatie en -participatie een onmisbare schakel binnen een inclusieve en vitale culturele sector. Ze brengen nieuwe talentvolle makers en performers voort en zorgen voor een natuurlijke verbinding met (toekomstig) publiek.

Onder cultuureducatie verstaan wij enerzijds kunst- en cultuuronderwijs in de context van school, zoals het bezoeken van kunst- en cultuuruitingen, het actief beoefenen van kunst en cultuur op school en het volgen van kunst- en cultuurlessen die op of vanuit het reguliere onderwijs (ook binnen de verlengde schooldag en/of Rijke Schooldag) worden georganiseerd. Anderzijds hebben we het over het cultuureducatie-aanbod dat door de culturele sector ten behoeve van het onderwijs wordt ontwikkeld. Onlosmakelijk hieraan verbonden is cultuurparticipatie in de vrije tijd; met cultuuronderwijs wordt in feite de basis voor cultuurparticipatie gelegd.

Onder cultuurparticipatie verstaan we het actief meedoen aan kunst en cultuur in de vrije tijd. Hiermee bedoelen we enerzijds actieve kunst- en cultuurbeoefening (amateurkunst), maar ook de actieve deelname van inwoners aan kunst en cultuur in de brede zin van het woord, zoals het meedenken over de totstandkoming of het zelf programmeren van kunst- en cultuurprogramma's en het deelnemen aan community art-projecten.

"Een onmisbare schakel binnen een inclusieve en vitale cultuursector"

4.1 Wat zien we nu?

Den Haag heeft in de basis een sterke infrastructuur voor cultuureducatie. Het aanbod op het gebied van cultuuronderwijs is groot en scholen en cultuuraanbieders weten elkaar te vinden. De systeeminstelling CultuurSchakel speelt een essentiële rol in de advisering over en verankering van kunst en cultuur in het lesprogramma en tijdens de verlengde schooldag en/of Rijke Schooldag. Ook zet de organisatie in op een goede verbinding tussen cultuuronderwijs en cultuurparticipatie.

4 SEO economisch onderzoek (2022). Rapport 'Gevolgen kansenongelijkheid in Nederland'.

De Cultuurankers leveren met hun programma's en activiteiten een grote bijdrage aan cultuurparticipatie doordat ze in elk stadsdeel kunst en cultuur dicht bij de bewoners brengen. Ook andere culturele instellingen ontwikkelen aanbod ter bevordering van een bredere cultuurparticipatie. Op de website van CultuurSchakel kan iedere inwoner van Den Haag de zogeheten Culturele Kaart raadplegen, die een overzicht geeft van het aanbod in de stad op het gebied van actieve kunst- en cultuurbeoefening.

We zien tegelijkertijd ook nog de nodige uitdagingen.

Voor cultuureducatie en cultuuronderwijs

- In het wettelijke onderwijscurriculum zijn nog te weinig tijd en middelen ingeruimd voor cultuuronderwijs en het inhuren van vakdocenten. Dat maakt dat de kwaliteit van het cultuuronderwijs sterk afhankelijk is van (financieel) beleid van de school en van de leerkracht/docent die hieraan al dan niet prioriteit geeft.
- Er is meer aandacht en maatwerk nodig voor cultuuronderwijs in de voorschoolse educatie, in het speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en in het vmbo en mbo. De betrokken kinderen en jongeren hebben nu nog onvoldoende mogelijkheden om op school cultuuronderwijs te volgen omdat tijd, geld en inzet niet (voldoende) geborgd zijn.
- Het lerarentekort is nijpend, er zijn te weinig vakdocenten die structureel worden ingezet en veel leraren zijn onvoldoende toegerust om betekenisvol cultuuronderwijs te verzorgen. Ook omdat er binnen het curriculum van de pabo's weinig aandacht voor cultuuronderwijs is, krijgen nieuwe leerkrachten de waarde ervan niet vanzelfsprekend mee.
- Het buitenschoolse cultuuronderwijs, bijvoorbeeld tijdens de verlengde schooldag en Rijke Schooldag, is nog te zeer afhankelijk van (financieel) beleid en van beschikbaar, toegankelijk en betekenisvol aanbod. Hierdoor hebben nog lang niet alle kinderen en jongeren de mogelijkheid om hun interesses en talenten na schooltijd verder te verkennen. Met een uitbreiding van het aantal combinatiefunctionarissen[5] kan er op veel meer plekken worden ingezet op een betere verbinding tussen cultuuronderwijs en cultuurparticipatie.

5 Combinatiefunctionaris: mensen die er – bijvoorbeeld als buurtsportcoach of cultuurcoach – aan bijdragen dat iedereen een leven lang inclusief kan sporten, bewegen en meedoen aan culturele activiteiten. Combinatiefunctionarissen worden, deels door het Rijk, betaald vanuit de Brede Regeling Combinatiefuncties.

- De afstemming tussen de financiële Rijksregelingen (zoals 'Cultuureducatie met Kwaliteit' en 'School en Omgeving') en het lokale cultuurbeleid kan beter.

Voor cultuurparticipatie:

- Kunst en cultuur dragen bij uitstek bij aan de mogelijkheid om te participeren in de samenleving en daarbij je talenten (verder) te ontwikkelen[6]. Maar een deel van de Haagse kinderen, jongeren en volwassenen neemt door sociale, culturele, fysieke of financiële drempels niet deel aan kunst en cultuur in de vrije tijd. Structureel beleid om hierin verandering te brengen, ontbreekt.
- Mede door publieksonderzoek dat The Hague & Partners in opdracht van de gemeente heeft gehouden[7], hebben we redelijk goed zicht op het aantal bewoners dat een bezoek brengt aan het gesubsidieerde aanbod in de stad. Dit publieksonderzoek wordt echter niet bij álle gesubsidieerde instellingen uitgevoerd en ook wordt cultureel bezoek buiten de gesubsidieerde sector en in de eigen gemeenschappen en subculturen (nog) niet meegenomen. Hierdoor hebben we geen volledig zicht op de omvang van cultuurparticipatie in de stad en de verschillende wijken.
- De knelpunten en problemen voor aanbieders van actieve kunst- en cultuurbeoefening tekenen zich steeds scherper af en vergroten onzekerheid en kwetsbaarheid. Een deel daarvan heeft te maken met vergrijzing en ledenterugloop, beschikbaarheid en toegankelijkheid van locaties, teruglopende maatschappelijke betrokkenheid en financiële problemen[8]. Als deze trend doorzet, zal dit leiden tot verschraling van het aanbod.
- Den Haag kent meer dan zeshonderd aanbieders van cultureel vrijetijdsaanbod, waarvan zo'n 130 formele verenigingen en stichtingen. Dit deel van het amateurkunstenveld is bij de gemeente goed in beeld, mede door de eerdergenoemde Culturele Kaart van CultuurSchakel en door recent onderzoek van het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) onder (een deel van) de Haagse verenigingen[9]. Veel aanbieders organiseren zich tegenwoordig echter ook op meer informele manieren en zijn daarom lastig te traceren[10].
  Een compleet overzicht van het veld en van de geografische spreiding van het aanbod ontbreekt hierdoor, terwijl juist fysieke nabijheid van aanbod belangrijk is voor cultuurdeelname.
- De Cultuurankers leveren een belangrijke bijdrage aan cultuurparticipatie in de wijken[11]. Maar ondanks hun stevige gezamenlijke positionering zijn er grote onderlinge verschillen qua soort instelling, budgetten, bereik en omvang, waardoor de effectiviteit niet overal even groot is. Bovendien kampt een aantal Cultuurankers met huisvestingsbeperkingen, waardoor zij hun functie niet optimaal kunnen uitvoeren. Er wordt momenteel gewerkt aan een langetermijnvisie die meer richting zal geven aan de stappen die de komende jaren gezet moeten worden om in alle stadsdelen een volwaardige Cultuurankerfunctie te kunnen garanderen.

4.2 Waar willen we staan in 2033?

In 2033 is de infrastructuur voor cultuureducatie en cultuurparticipatie substantieel en structureel versterkt, zowel binnen- als buitenschools. Met meer aandacht voor de voorschoolse educatie, een verdere verankering in het primair en speciaal onderwijs en een verbreding in het voortgezet (speciaal) onderwijs (met nadruk op het vmbo) en in het mbo nemen kunst en cultuur

6 Gemeente Den Haag (2022). RIS 313189 Coalitieakkoord Den Haag 2022-2026. 'Voor een stad die tegen een stootje kan'.

7 The Hague & Partners (2023). 'Publieksonderzoek Cultuursector Den Haag. Hoe laten we een breder Haags publiek genieten van cultuur?' Sinds 2019 laat de gemeente bij (een deel van) de gemeentelijk gesubsidieerde culturele instellingen jaarlijks een publieksonderzoek uitvoeren door The Hague & Partners, waarbij twee zaken in kaart worden gebracht: het publiek dat door de instelling in kwestie wordt bereikt en - aan de hand van acht doelgroepen of segmenten - het culturele profiel van de bezoekers.

8 CultuurSchakel (2022). Factsheet 'Cultuurbeoefening in Den Haag. Stand van zaken vrijetijdskunsten 2022'.

9 LKCA (2021). 'VerenigingsMonitor 2021 Den Haag. Op verzoek van CultuurSchakel'.

10 BCM (2021). Rapport 'Revitalisering van de amateurkunst'.

11 Proeftuin Cultuurankermethodiek (2021). 'Cultuur dichtbij. Hoe culturele instellingen in de regio Haaglanden cultuurparticipatie vergroten'.

een vaste plek in binnen de ontwikkeling van kind tot adolescent. Dit doen we door te investeren in de bestaande en in een nieuwe infrastructuur voor cultuuronderwijs en cultuurparticipatie.

Hiermee bouwen we aan een solide fundament, waarbij fysieke, financiële, culturele en sociale drempels worden verlaagd. In 2033 hebben kinderen en jongeren voor wie het niet vanzelfsprekend is om met kunst en cultuur in aanraking te komen, meer mogelijkheden om te participeren, zowel onder schooltijd als in de vrije tijd.

"Kunst en cultuur: even belangrijk als taal en rekenen"

In 2033 functioneren zowel de verenigingen als andere aanbieders op het gebied van actieve kunst- en cultuurbeoefening vanuit een stevige basis. We vinden het belangrijk dat inwoners zich ook na hun schoolperiode cultureel kunnen blijven ontwikkelen. Alle Haagse jongeren en volwassenen moeten de kans krijgen om culturele activiteiten te bezoeken of aan actieve kunst- en cultuurbeoefening te doen. Zo kunnen ze hun interesses en talenten verder ontplooien en blijvend in verbinding staan met het rijke Haagse culturele veld.

4.3 Dit vertaalt zich naar de volgende ambities

4.3.1 Kunst en cultuur én taal en rekenen

In 2033 staan het belang en de meerwaarde van cultuuronderwijs voor kinderen en jongeren niet meer ter discussie. Het krijgt dezelfde aandacht in het onderwijscurriculum en is van eenzelfde vanzelfsprekendheid en urgentie als leren lezen, schrijven, rekenen en bewegen. Mede doordat een groter deel van het curriculum - inclusief dat van de verlengde schooldag en/of Rijke Schooldag - op het brede spectrum van kunst en cultuur is gericht, komen meer kinderen en jongeren in Den Haag hiermee in aanraking.

4.3.2 Samenwerking met onderwijs

In 2033 werken het onderwijs en de cultuursector nog meer samen en dragen gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor goed cultuuronderwijs. Dit heeft, ook in nauwe afstemming met sport en welzijn, geleid tot een stevige en goed geborgde inbedding van het kunst- en cultuur- en sportaanbod binnen het onderwijs, zowel tijdens als na schooltijd.

4.3.3 Curriculum vakopleidingen en vakleerkrachten

In 2033 is cultuuronderwijs een belangrijke pijler in de lespraktijk van iedere leerkracht en docent. Kunst en cultuur in het hart van het onderwijs begint bij het opnemen van cultuuronderwijs in het curriculum van de pabo's en docentenopleidingen. De komende jaren gaan we hierover dan ook met deze opleidingen in gesprek.

4.3.4 Voorschoolse educatie

In 2033 is cultuuronderwijs onlosmakelijk verbonden met de voorschoolse educatie. Juist ook omdat de bodem voor kansenongelijkheid veelal al in de eerste levensjaren wordt gelegd.
In samenwerking met de kinderopvang, het culturele veld, CultuurSchakel en de gemeente is geïnvesteerd in ondersteuning van pedagogische medewerkers en ouderbetrokkenheid op dit gebied en is de samenwerking met culturele instellingen bevorderd.

4.3.5 Versterking cultuuronderwijs juist ook binnen vmbo en mbo

In 2033 is de verbinding tussen het brede voortgezet onderwijs, het mbo en het Haagse culturele veld structureel en vanzelfsprekend geworden, zodat kunst en cultuur verankerd zijn in het leven van alle Haagse jongeren.

Cultuuronderwijs moet niet alleen stevig geborgd worden in het curriculum van het primair onderwijs en de havo of het vwo, maar juist ook in het praktijk- en speciaal (voortgezet) onderwijs, het vmbo en het mbo. Omdat het aantal uren voor kunstvakken in bijvoorbeeld het (v)mbo niet wettelijk is voorgeschreven, hebben leerlingen en studenten minder tijd en mogelijkheid om hun culturele bewustzijn te ontwikkelen, hun talenten te ontplooien, de eigen culturele geschiedenis te ontdekken en de rijkdom van het Haagse culturele veld te leren kennen en beleven. Actief (financieel) stimuleringsbeleid en samenwerking met het onderwijs zijn nodig om dit te realiseren.

4.3.6 Leerecosystemen in alle wijken

In 2033 zijn er in diverse stadsdelen wijkgerichte 'leerecosystemen'. Leerecosystemen vormen een infrastructuur van cultureel aanbod voor kinderen en jongeren met als doel om hun tijdens en na schooltijd gelijke kansen te bieden om kunst en cultuur te beleven en te beoefenen. Deze leerecosystemen zorgen er ook voor dat leerlingen blijvend kunnen deelnemen aan bestaand aanbod in hun eigen wijk, aansluitend bij hun belangstelling en ambitieniveau. Dit vergt samenwerking tussen organisaties en professionals, zoals CultuurSchakel, scholen, bibliotheken, buurthuizen en culturele instellingen.

4.3.7 Uitbreiding combinatiefunctionarissen cultuur

In 2033 is het aantal combinatiefunctionarissen cultuur structureel verhoogd. Hierdoor zijn er in meer wijken in Den Haag combinatiefunctionarissen actief. In samenwerking met de culturele instellingen, de Cultuurankers en CultuurSchakel wordt expertise gedeeld en bestaande infrastructuur versterkt en voor nieuwe leerecosystemen ingezet.

4.3.8 Cultuurparticipatie in beeld

In 2033 hebben we als resultaat van periodieke (publieks)onderzoeken een duidelijk beeld van het aanbod van de amateurkunsten en daarmee van actieve kunst- en cultuurbeoefening van

"Kansen voor talentonwikkeling voor iedereen, dichtbij én betaalbaar"

inwoners. Op basis van de uitkomsten van deze onderzoeken en met gebruik van de bijpassende beleidsinstrumenten hebben we de aanbieders ondersteund bij hun knelpunten en is deelname aan actieve kunst- en cultuurbeoefening toegankelijker geworden voor alle inwoners.

4.3.9 Gelijke kansen voor kinderen en jongeren

In 2033 voeren we actief beleid om alle kinderen en jongeren in Den Haag met kunst en cultuur in aanraking te brengen, zeker ook diegenen voor wie dit geen vanzelfsprekendheid is. Met een meer evenredige spreiding van het aanbod van actieve kunst- en cultuurbeoefening is er altijd betaalbaar aanbod in de buurt. In samenwerking met andere gemeentelijke programma's, zoals armoedebestrijding en Bureau Ooievaarspas, werken we aan een integrale aanpak om fysieke en financiële drempels te verlagen.

4.3.10 Sterke positie amateurkunst

In 2033 hebben we een gezond en gevarieerd amateurkunstleven, waarin verenigingen, maar ook informele initiatieven een belangrijke rol spelen. Alle inwoners van Den Haag die kunst of cultuur willen beoefenen, kunnen dit in de buurt (idealiter in hun eigen wijk) en tegen voor hen betaalbare tarieven doen.

4.3.11 Cultuurankers

In 2033 heeft elk stadsdeel nog steeds ten minste één Cultuuranker, waarbij profiel, omvang en aanbod aansluiten bij de behoefte van (de wijken binnen) het stadsdeel. Meer (verschillende groepen) bewoners uit het stadsdeel bezoeken of zijn bekend met het Cultuuranker.
De Cultuurankers hebben (onderling) een vergelijkbare slagkracht.

In lijn met het Integraal Huisvestingsplan Cultuur en Bibliotheken 2022-2032[12] is de huisvesting van (een deel van) de Cultuurankers op orde gebracht, zodat de Cultuurankerfunctie beter uitgevoerd kan worden. Daarnaast groeit de stad de komende jaren en is het van belang dat ook de wijkvoorzieningen hierin meegroeien. We houden daarom zicht op wat er aan investeringen in (nieuwe) culturele instellingen en aanbod nodig is die passen bij de groei van de bevolking in onder andere Zuidwest, Loosduinen, Haagse Hout, de Binckhorst en Scheveningen.

12 Gemeente Den Haag (2022). RIS311896 'Integraal Huisvestingsplan (IHP) Cultuur en Bibliotheken 2022-2032'. Hierin staan voor de komende tien jaar de (vastgoed)plannen voor culturele voorzieningen en bibliotheken beschreven.

5 Diversiteit en inclusie in de culturele sector

Diversiteit en Inclusie

Segregatie terugdringen; kansengelijkheid vergroten; uitsluiting en discriminatie aanpakken; diversiteit als kracht inzetten; participatie vergroten; kloof burger-overheid kleiner.

De diversiteit van de Haagse bevolking is groot. Het meest in het oog springend is vanzelfsprekend de diversiteit in culturele achtergrond. In 2022 had 56 procent van de inwoners een migratieachtergrond, en volgens prognoses zal dat aantal de komende jaren verder stijgen tot boven de 60 procent. Verschillen tussen mensen komen uiteraard ook tot uitdrukking in inkomen, leeftijd, gender, culturele gebruiken, geloof, geaardheid en fysieke en geestelijke gesteldheid.

Wat betreft inkomensniveau zijn de verschillen in geen andere Nederlandse stad zo groot als in Den Haag[13]. Deze en andere verschillen kunnen tot botsingen leiden. Mensen keren zich van elkaar, van de samenleving en van de overheid af en leven in parallelle werelden.

We pleiten sterk voor een diverse en inclusieve cultuursector. Maar de vraag is dan natuurlijk: waarom vinden we dat zo belangrijk? Kan een instelling zich niet gewoon op haar eigen niche richten? Het antwoord op deze en soortgelijke vragen behoeft nuancering. We zien absoluut de waarde in van instellingen met een eigen artistieke identiteit en een duidelijk afgebakende doelgroep. Je kunt immers alleen maar een diverse cultuursector hebben als instellingen ook onderling mogen verschillen. Het is in onze ogen dan ook niet de taak van elke individuele instelling om de cultuursector als geheel divers en inclusief te maken.

Dat we zoveel belang aan diversiteit en inclusie hechten, komt allereerst omdat de gemeente de cultuursector met gemeenschapsgeld ondersteunt. Wij vinden het daarom belangrijk dat de sector zo veel mogelijk mensen weet te bereiken en te raken. Bij de verdeling van de subsidiemiddelen is het dan ook onze taak om hiervoor aandacht te hebben en te vragen. Om veranderingen in de wensen en behoeften van de bevolking te signaleren en om culturele instellingen te stimuleren om op deze veranderingen in te spelen.

Daarnaast zijn wij wel degelijk van mening dat iedere culturele instelling zich heeft te verhouden tot de bevolking van de stad die haar bestaan (mede) mogelijk maakt. Dus dagen wij instellingen uit om zichzelf op dit punt te bevragen. Is de niche niet te krap gedefinieerd en leidt dat mogelijk tot uitsluiting van mensen? Zijn er echt geen andere doelgroepen in het aanbod geïnteresseerd, of is de marketing en wijze van aanbieden wellicht niet toereikend? Is de niche nog wel relevant in het licht van demografische en maatschappelijke veranderingen? En wat te doen als een hele publieksgroep ineens minder geneigd is om kunst- en cultuuruitingen te bezoeken?

13 Gemeente Den Haag (2020). RIS305530 'De staat van de stad'.

Een diverse en inclusieve sector is dan ook geen 'trendgevoelig' onderwerp of een doel op zich. Het draait om de legitimiteit en bedrijfsvoering van de culturele sector en daarmee om zijn voortbestaan.

Demografische veranderingen leiden vanzelfsprekend ook tot nieuwe culturele uitingen en behoeften. Dat geldt zeker onder jongeren. Om die reden versterken we cultuureducatie (zoals in hoofdstuk 4 uiteen is gezet), maar moet er ook extra aandacht komen voor jongeren-cultuur, waaronder de nachtcultuur (hier komen we in hoofdstuk 7 op terug, handelend over de aantrekkingskracht van de stad).

In het vorige hoofdstuk zagen we hoe belangrijk cultuurparticipatie voor alle bewoners in de stad is – en dan vooral het zélf actief beoefenen van een kunst- of cultuurvorm. De gemeente wil benadrukken dat veel van de amateurkunst, georganiseerd in verenigingen of informele groepen, al een grote diversiteit én inclusiviteit kent. Juist ook deze kant van cultuur moeten we daarom in beeld houden en koesteren.

Diversiteit en inclusie

Diversiteit gaat in de kern over verschillen tussen mensen. Zichtbare verschillen zoals (sommige) fysieke beperkingen, geslacht, huidskleur, leeftijd; en onzichtbare verschillen zoals (sommige) mentale beperkingen, opleidingsniveau, gender- en seksuele identiteit en religie. Diversiteit in de culturele sector is bij instellingen terug te zien in de samenstelling van het personeel, het publiek, in het programma en bij de samenwerkingspartners. Diversiteit is meestal objectief vast te stellen.
Bij inclusie gaat het over hoe we omgaan met de verschillen van mensen. De kracht van diversiteit en de voordelen ervan worden benut wanneer het unieke van elk individu wordt (h) erkend en verwelkomd. Daarvoor moet je leren elkaar te waarderen, niet ondanks, maar juist dankzij de verschillen en overeenkomsten die er zijn. Inclusie is veel minder objectief vast te stellen dan diversiteit. Het gaat over een gevoel. Een gevoel van veiligheid; dat je werkelijk welkom bent en ertoe doet; dat je meedoet; dat je eigenaarschap ervaart.

Wanneer we kijken naar diversiteit en inclusie binnen de cultuursector, kijken we naar:

- Representatie: in hoeverre is er voor mensen plaats binnen een organisatie en herkennen zij zichzelf in programma, publiek, personeel en partners?
- Toegankelijkheid: in hoeverre zijn alle drempels weggenomen om deelname te bevorderen?
- Betrokkenheid en eigenaarschap: in hoeverre worden programma's samen (in dialoog of co-creatie) met of door de doelgroep gemaakt, en voelt deze doelgroep zich daarvoor medeverantwoordelijk?
- Impact: in hoeverre realiseert een organisatie of een project een verandering in de positie van ondervertegenwoordigde doelgroepen?
- Intersectionaliteit: in hoeverre is de instelling zich bewust van de verschillende persoonlijke eigenschappen die je onder diversiteit kunt scharen en waarop mensen uitsluiting kunnen ervaren?

“Diversiteit en inclusie zijn geen ‘trendgevoelig’ onderwerp of doel op zich”

5.1 Werken aan diversiteit en inclusie

De afgelopen jaren is door verschillende Haagse, door de gemeente gesubsidieerde, cultuurinstellingen het nodige gedaan om de diversiteit van de stad ook tot uitdrukking te brengen in hun organisatie en hun aanbod. Om zo een inclusievere sector te worden en cultuurparticipatie te bevorderen. Maar hoewel er al veel stappen zijn gezet, moeten we samen met het culturele veld nog flink wat inspanningen leveren om richting 2033 een culturele sector te realiseren waarin alle bewoners van de stad zich wel ergens gerepresenteerd zien en welkom weten; en waarin iedereen op zijn eigen wijze kan deelnemen aan het cultuuraanbod dat bij zijn, haar of hun (sub)cultuur of voorkeuren aansluit.

Dit betekent ook dat wij naar onszelf moeten kijken en inclusiever werken tot prioriteit binnen de eigen organisatie moeten maken. Dit doen wij door te luisteren naar de wensen, behoeften en ideeën van de samenleving en door inclusiever te werven bij openstaande vacatures. Pas als wij ons hier zelf voldoende voor inzetten, kunnen we dit ook van de culturele sector vragen.

Eén van de manieren om de culturele sector meer inclusief te maken is het toepassen van de Code Diversiteit & Inclusie. Deze code is door de cultuursector zelf opgesteld om organisaties aan de hand van vier p’s - personeel, programma, publiek en partners - handvatten te geven om aan diversiteit en inclusie te werken.

5.2 Wat zien we nu?

Inclusie en zeker diversiteit zijn al een aantal decennia aandachtspunten in het cultuurbeleid, ook in Den Haag. De thema's zijn door de (Haagse) culturele sector ook actief opgepakt. De programmering van veel instellingen is de afgelopen jaren aantoonbaar meer divers geworden. Uit het publieksonderzoek van The Hague & Partners[7] blijkt ook dat in principe alle doelgroepen worden bereikt, zij het in verschillende mate, wat leidt tot over- en ondervertegenwoordiging. Verder besteedt de sector ook meer aandacht aan het inclusief werven van personeel, waardoor we een meer divers personeelsbestand zien dan enkele jaren geleden.

Maar we zijn er nog niet:

- In het centrum van de stad is er een clustering van functies die van nut zijn voor de hele stad. Het gros van de gesubsidieerde culturele instellingen is dan ook gevestigd in het centrum. Uit het publieksonderzoek van The Hague & Partners[7] en de stadsenquête die ten behoeve van deze Cultuurvisie werd gehouden, blijkt dat het publiek van deze instellingen relatief vaak uit de 'rijkere' wijken komt. Voor veel bewoners uit andere wijken gelden sociale, culturele, fysieke of financiële drempels als het gaat om bezoek aan instellingen in het centrum.
- Uit de resultaten van het participatietraject voor deze Cultuurvisie komt naar voren dat veel bewoners graag aan kunst en cultuur in hun eigen wijk willen deelnemen. Hier is echter niet altijd (voldoende) aanbod aanwezig of het aanbod is niet evenredig verspreid of zichtbaar.
- Inwoners van Den Haag met een laag inkomen kunnen gebruikmaken van de Ooievaarspas. Deze pas biedt korting op of een tegemoetkoming in de kosten voor contributie, lidmaatschap of entree van culturele activiteiten. Zowel aanbieders als gebruikers ervaren echter beperkingen in het gebruik van de Ooievaarspas. Voor een deel van de aanbieders is het financieel niet haalbaar om de pas te accepteren, omdat hun aanbod 'te duur' is. De Ooievaarspas vergoedt namelijk deelname van pashouders tot € 330. Wanneer het aanbod duurder is, dient het verschil door de aanbieder zelf te worden aangevuld. Tegelijkertijd ervaren de mensen die voor de pas in aanmerking komen het gebruik ervan vaak als ongemakkelijk, omdat daarmee zichtbaar wordt dat ze een laag inkomen hebben. Daardoor maakt niet iedereen die recht op de pas heeft er ook daadwerkelijk gebruik van.
- Voor veel (gesubsidieerde) instellingen geldt nog altijd dat het personeel (inclusief directie, besturen en toezichthouders) en de partners geen afspiegeling van de (Haagse) samenleving vormen. Dit geldt ook voor de programma's en het publiek van bepaalde organisaties. Hoewel dit laatste niet per definitie altijd een probleem hoeft te zijn, brengt het programmeren voor een specifieke doelgroep wel het risico met zich mee dat je de aansluiting met andere doelgroepen verliest. En dat is een gemiste kans. Het alleen fysiek en financieel toegankelijk maken van cultuur is daarom niet voldoende.

5.3 Waar willen we staan in 2033?

In 2033 is voor alle (gesubsidieerde) instellingen diversiteit en inclusie geen apart thema meer, maar een integraal onderdeel van het eigen beleid en manier van werken. Het is vervlochten in zowel het artistieke als in het zakelijke beleid waardoor het vanzelfsprekend aandacht krijgt.

Over tien jaar is er in elk stadsdeel een relevant, bij het stadsdeel passend aanbod voor kunst- en cultuurbezoek en kunst- en cultuurbeoefening in de vrije tijd (amateurkunst). Om dit te bereiken zijn enerzijds voorzieningen van instellingen en organisaties verstevigd en is het aanbod evenredig over de stad verspreid. Anderzijds zijn fysieke, financiële en sociale drempels weggenomen, zodat iedereen die dat wil, kan deelnemen.

Nederlands Dans Theater (NDT). In the Dutch Mountains – Marco Goecke.
Dansers: artists NDT 1. Foto: Rahi Rezvani

5.4 Dit vertaalt zich naar de volgende ambities

5.4.1 Toegankelijkheid

In 2033 zijn alle gesubsidieerde culturele instellingen fysiek en sociaal toegankelijk. Wij vinden het van groot belang dat iedereen zich welkom en uitgenodigd voelt om een culturele instelling te bezoeken. Waar wij de instellingen kunnen helpen of faciliteren, doen wij dat. Daarnaast wijzen wij de instellingen op het belang van digitale toegankelijkheid.

Fysieke toegankelijkheid geeft een persoon regie over het reizen naar en het zelfstandig bewegen binnen een culturele instelling. Culturele aanbieders zijn daarom evenredig verspreid over de wijken, stemmen hun aanbod onderling af en zijn vindbaar en toegankelijk voor alle inwoners van de stad. Verder maken culturele instellingen hun toegankelijkheid expliciet door faciliteiten en programma's aan te bieden voor personen met een fysieke of mentale beperking, zoals rolstoel-toegankelijkheid, faciliteiten voor slechtzienden of slechthorenden en/of prikkelarme ruimtes.

"Iedereen moet zich welkom en gewenst voelen"

Sociale toegankelijkheid creëert een omgeving waarin iedereen zich welkom en gewenst voelt. Hierbij is het belangrijk te luisteren naar en samen te werken met verschillende doelgroepen.

Tot slot is er nog financiële toegankelijkheid. Waarmee we niet willen zeggen dat kunst en cultuur gratis beschikbaar moeten worden gesteld, maar de gemeente vindt het wel van groot belang dat mensen die minder te besteden hebben de mogelijkheid hebben om óók kunst en cultuur te ervaren. Om financiële drempels te verlagen en gelijke kansen te bieden voor alle inwoners creëren wij de komende jaren een fijnmazig netwerk met onder meer Bureau Ooievaarspas, Stichting Leergeld Den Haag en andere partijen die zich richten op kansengelijkheid binnen de kunst- en cultuursector.

5.4.2 Nabijheid van kunst en cultuur

In 2033 is de culturele infrastructuur in met name de wijken met ‘afstand’ tot kunst en cultuur (denk aan Zuidwest, Laak, Loosduinen, Mariahoeve en delen van Scheveningen) aanzienlijk uitgebreid en versterkt. Dat geldt ook voor wijken waar de faciliteiten er nu nog niet zijn, zoals in Leidschenveen en Ypenburg. Er is een duidelijke groei te zien in het aantal culturele activiteiten in deze wijken en daardoor is ook de deelname substantieel gegroeid. Plannen voor een ‘Cultuurhuis’ in Zuidwest met een (groot)stedelijke en zelfs regionale uitstraling (te vergelijken met Theater Zuidplein in Rotterdam en De Meervaart in Amsterdam-Nieuw West) zijn op hun haalbaarheid onderzocht en er worden stappen gezet om de plannen te realiseren.

Om het centrum en de wijken beter met elkaar te verbinden, werken stedelijke culturele instellingen, bibliotheken en organisaties uit de wijken (zoals de Cultuurankers) structureel en gelijkwaardig met elkaar samen. Stedelijke instellingen trekken aantoonbaar meer bezoekers uit nu achterblijvende postcodegebieden. Zij programmeren in overleg met partners in de wijken (en andersom), werken samen met lokale makers en bieden hen een podium. Dit alles afgestemd op de behoefte van de bewoners, waarbij kunst en cultuur niet als een verplichting worden opgelegd, maar als een mogelijkheid worden aangeboden. Collectieve marketingcampagnes dragen bij aan de zichtbaarheid van zowel het kunst- en cultuuraanbod in de stad als in de wijken.

De nabijheid van kunst in de openbare ruimte zorgt ervoor dat inwoners op een laagdrempelige manier in aanraking komen met kunst. Daarbij is kunst in de buitenruimte van invloed op de sfeer en levendigheid in de wijken. Kleuren, beelden, vormen en het gebruik van verschillende formaten: het kan allemaal worden aangewend om, via kunst, verhalen te vertellen die aansluiten bij de belevingswereld van de bewoners. Door inwoners bij kunstprojecten in de buitenruimte te betrekken en zo gezamenlijk de eigen wijk 'mooier' te maken, stimuleren we tegelijkertijd een gevoel van 'stadstrots'.

5.4.3 Code Diversiteit & Inclusie

In 2033 laat het personeelsbestand van de culturele sector én dat van de gemeente een representatie zien van de diversiteit van de bevolking van de stad. Dat geldt ook voor directies, besturen en toezichthouders.

Door toepassing van de Code Diversiteit & Inclusie laten de samenwerkingspartners, het programma en het publiek van de instellingen een duidelijke en overtuigende weerspiegeling zien van de diversiteit – en de vele (sub)culturen – die de stad rijk is. Daarnaast zien we kansen voor nieuwe organisaties, voortkomend uit de communities en (sub)culturen zelf, om kunst en cultuur te maken en te tonen die voor hen van betekenis zijn.

We verlangen van elke (gesubsidieerde) cultuurinstelling dat zij aantoonbaar rekening houdt met de veranderde bevolkingssamenstelling en het veranderende publieksgedrag. We vragen instellingen níet om de hele stad in al haar schakeringen te bedienen, maar verwachten wel dat zij op elkaar inspelen, zodat alle inwoners van de stad worden bediend. Hierin wordt een hoog ambitieniveau verwacht van de sector. Zo worden kunst en cultuur van én voor iedereen.

Wij zijn de partij met de helicopterview, mede door onze rol als subsidieverlener, verhuurder, gesprekspartner, enzovoort. Onze taak en functie in het realiseren van de ambities zien wij dan ook op twee manieren. Ten eerste als facilitator van kennisuitwisseling en verbinder van initiatieven. Ten tweede als de bewaker die erop toeziet dat de cultuursector voor alle inwoners van Den Haag iets te bieden heeft waar het de vier p’s van de Code Diversiteit & Inclusie betreft: personeel, programma, publiek en partners.

6 Makersklimaat: ruimte en aandacht voor de creatieven

Innovatie en Creativiteit

Groei innovatieve en creatieve bedrijvigheid; Smart City; Innovation District; living labs, broedplaatsen; samenwerking kunst, design, bedrijfsleven, wetenschap en onderwijs.

Er zijn veel redenen voor Den Haag om zich verder te willen ontwikkelen tot een innovatieve en creatieve stad. De grote opgaven waar ook Den Haag mee te maken heeft (en krijgt), vragen namelijk om innovatieve oplossingen. Innovatieve en creatieve bedrijvigheid zorgt voor werkgelegenheid die past bij de stad en creëert een dynamische en optimistische stad, een stad die niet toekijkt, maar midden in de veranderende wereld staat. Een stad die niet afwacht, maar zélf op zoek gaat naar antwoorden; die niet vertrouwt op het verleden, maar op de creativiteit van vandaag en morgen.

De betekenis van creativiteit en verbeeldingskracht in de stad kan en mag daarom niet worden onderschat. Creativiteit vormt de voedingsbodem voor innovatie, voor ontwikkeling en uiteindelijk voor een leefbare samenleving. Een samenleving waarbinnen ook de inwoners op een creatieve manier inspelen op maatschappelijke vraagstukken en opgaven. Om die reden wil Den Haag meer dan ooit ruimte bieden aan de creatieven van de stad; de kunstenaars, de ontwerpers, de makers. Ook om hen te stimuleren innovatiegerichte samenwerkingen aan te gaan met bijvoorbeeld de wetenschap, het onderwijs, ImpactCity (dat startende en groeiende ondernemers ondersteunt) en living labs.

“Meer tijdelijke en permanente ruimte voor een grote diversiteit aan makers”

6.1 Wat zien we nu?

In Den Haag zijn we gezegend met twee internationale kunstvakopleidingen van zeer hoog niveau, die zorgen voor een constante aanwas van nieuwe makers die hun bijdrage leveren aan de Haagse cultuursector. De tijd dat je status als maker afhankelijk was van een formele kunstvakopleiding hebben we echter achter ons gelaten. In het beleidskader 2021-2024 spraken we al van ‘non-lineaire talentontwikkeling’, waarmee we willen aangeven dat er talloze autodidacten en Do-It-Yourself (DIY)-makers zijn die weliswaar zeer getalenteerd zijn, maar geen officiële kunstvakopleiding hebben gevolgd. Wellicht omdat er in hun sector of discipline geen of weinig opleidingsaanbod is of omdat het volgen van een kunstvakopleiding voor hen geen mogelijkheid of vanzelfsprekendheid is of was. De huidige generatie jonge makers beperkt zich bovendien vaak niet tot één bepaalde discipline. Het verhaal dat zij willen vertellen staat centraal. De vorm waarin dat gebeurt is flexibel, net zoals de samenwerkingspartners en netwerken dat zijn. Met de in 2019 in het leven geroepen Subsidieregeling Makers blijken we goed in staat om ook die makers te bereiken.

Sommige nieuwe makers krijgen of vinden ruimte binnen bestaande instellingen, broedplaatsen of andere verbanden. Enkele instellingen zetten zich nadrukkelijk in voor talentontwikkeling en ontvangen hiervoor financiële middelen vanuit de gemeente. Toch overheerst binnen de culturele sector en onder bewoners het beeld dat Den Haag nog meer zou mogen investeren in een bloeiend makersklimaat. Men constateert een tekort aan ruimte voor jonge makers om zich te ontwikkelen en bij te dragen aan (de vernieuwing van) het culturele aanbod. Broedplaatsen komen en gaan, en huisvesting is - ondanks een actief broedplaatsenbeleid - een groot probleem. Locaties waar eerst nog (betaalbare) ruimte beschikbaar was, zoals in de Binckhorst en wellicht ook in andere delen van de stad waar gebiedsontwikkeling plaatsvindt, dreigen door gentrificatie (opwaardering van de buurt) langzaam te verdwijnen.

Wij realiseren ons goed dat we de kracht van kunst en cultuur in het algemeen en de creativiteit van (jonge) makers in het bijzonder voorheen onvoldoende hebben benut waar het gaat om het meedenken over stadsontwikkeling en het innovatiebeleid. De verdere ontwikkeling van het Central Innovation District, de Laakhavens, de Binckhorst en Zuidwest biedt de komende jaren ruimte om dat te versterken en implementeren.

6.2 Waar willen we staan in 2033?

In 2033 is er ruimte, aandacht en ondersteuning voor makers mét en zonder kunstvakopleiding. Als een stad die de kansen voor de toekomst volop wil benutten, geven we ruimte aan andere ideeën en perspectieven, aan onderzoek, ontwikkeling en experiment. En dus ook aan makers die een andere kijk op het alledaagse hebben, die met andere oplossingen komen en die zodoende als toegevoegde waarde van betekenis kunnen zijn. Zónder dat ze daarbij de druk hoeven te voelen dat hun ideeën direct toepasbaar, toonbaar of verkoopbaar moeten zijn of aan heersende opvattingen moeten voldoen[14].

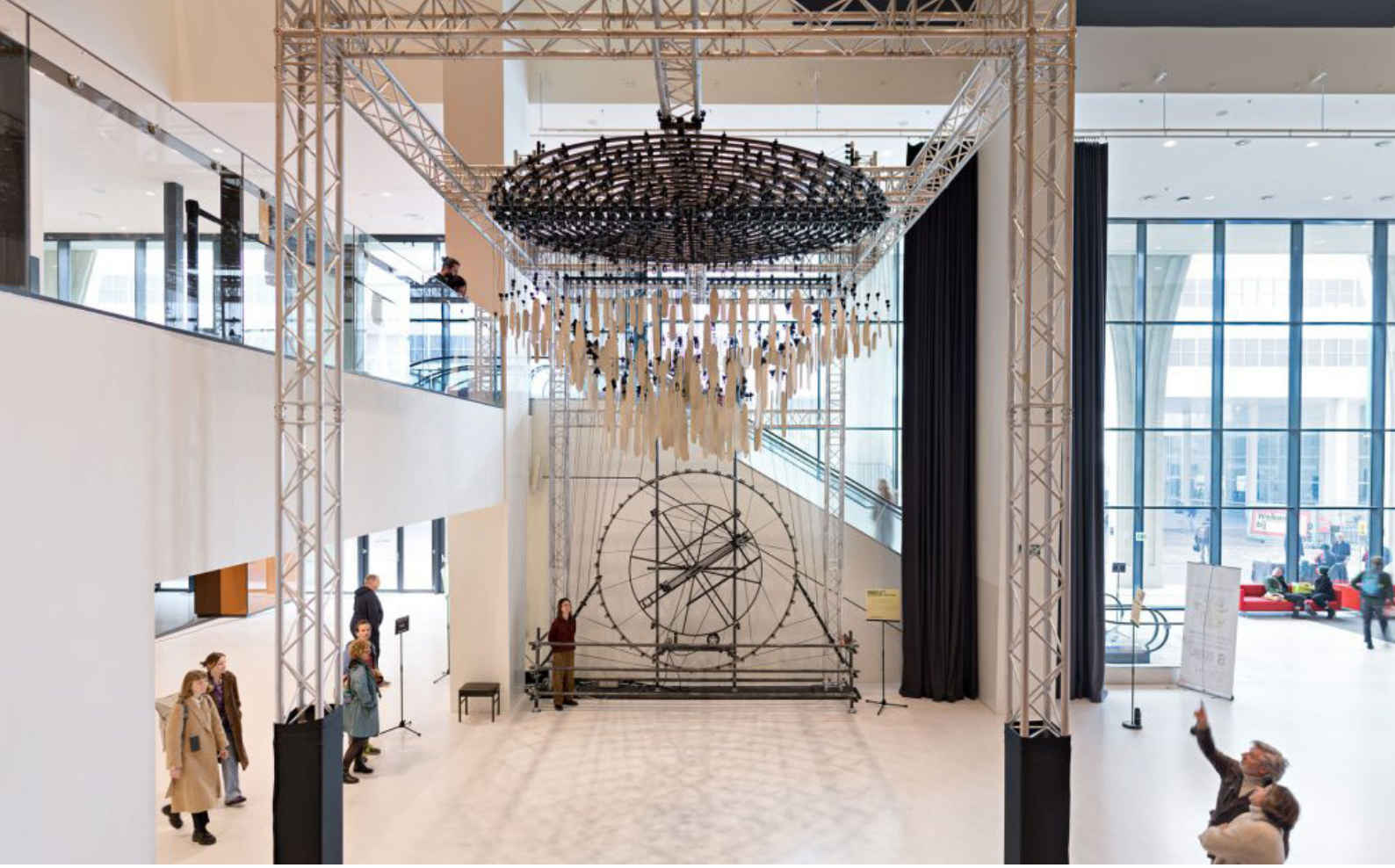
We zien makers niet slechts als de 'klassieke' kunstenaars, het zijn ook de ontwerpers, de artistiek leiders, de regisseurs, de dj's, de curatoren, de producenten, de performers, de street artists, de schrijvers, de sprekers. En zeker ook de technici, de coupeurs en andere vakmensen die het creatieve product mede tot stand brengen.

In 2033 is het broedplaatsenbeleid herzien en verder afgestemd op wat de stad nodig heeft. Voor onderzoek, experiment en het ontwikkelen van ideeën en concepten is soms een fysieke ruimte nodig. Die fysieke plek is in onze ogen een middel om gedachten en plannen tot bloei te laten komen, maar geen doel op zich.

Het broedplaatsenbeleid, de Makersregeling en talentontwikkeling hebben een structurele plek binnen de culturele infrastructuur van Den Haag. Waar de broedplaats zich richt op een (vernieuwend) concept van een groep samenwerkende makers, is de Makersregeling bedoeld voor de individuele kunstenaar (beginnend of gevestigd). Als we over talentontwikkeling spreken, hebben we het over jonge makers die door hun opleidingsinstituut of door anderen als talentvol en/of veelbelovend worden aangemerkt en vervolgens binnen de culturele sector verder begeleid worden in hun ontwikkeling.

In 2033 hebben we meer plekken ontwikkeld waar makers zich langdurig kunnen ontwikkelen; een hub, een community waar ze kunnen experimenteren, onderzoeken, maar waar ze zichzelf ook aan een publiek kunnen presenteren. Waar makers gecoacht worden in hun persoonlijke, artistieke en zakelijke ontwikkeling en waar goede begeleiding is. Die plekken kunnen we creëren door een beter, effectiever gebruik van de bestaande presentatieruimte bij (culturele)

14 Gemeente Den Haag (2020). RIS306133 'Nota Culturele Broedplaatsen 2021-2024'.

instellingen, maar ook op nieuwe, al dan niet tijdelijke locaties waar betaalbare werk- en presentatieruimte beschikbaar is voor gedeeld gebruik. Het is daarbij belangrijk dat deze goed verspreid zijn over de stad.

Ook zien we in 2033 de (eerste) resultaten van het actief betrekken van makers bij gebiedsontwikkelingen, inrichting van de openbare ruimte en community-building in oude en nieuwe wijken.

6.3 Dit vertaalt zich naar de volgende ambities

6.3.1 Ontwikkelkansen voor álle talenten

In 2033 willen we dat er een stevige infrastructuur voor de begeleiding en ondersteuning van makers is gerealiseerd. Dit kan door het aantal ontwikkelplekken uit te breiden, doordat culturele instellingen jonge makers meer ruimte, ondersteuning en een podium bieden, en/of door het verder versterken van de systeeminstellingen. Wij leggen ons nu niet vast op de vorm. Het gaat om optimale ontwikkelkansen voor makers, met een diversiteit aan achtergronden – de structuur moet daaraan dienstbaar zijn en niet andersom.

6.3.2 Ruimte voor makers

In 2033 is er substantieel meer tijdelijke en permanente ruimte beschikbaar voor een grote diversiteit aan makers: van beeldend kunstenaars tot muziekensemble, van videomakers tot ontwerpers, van hip-hopformaties tot spoken word artists. Voor hun ontwikkeling, experiment en presenstaties is er behoefte aan werk-, oefen- en opslagruimte. Het fenomeen van de flexibele (en tijdelijke) werkplekken heeft ook hier zijn intrede gedaan. Omdat er de komende jaren naar verwachting maar heel beperkt vastgoed (kantoren, industrieel erfgoed, et cetera) beschikbaar komt voor creatieve initiatieven, ontwikkelen we tijdig een strategie om de ruimte hiervoor veilig te stellen. Onderdelen van die strategie zijn onder meer:

- Strategisch cultureel vastgoedbeleid wordt door cultuur en stadsontwikkeling samen opgesteld en uitgevoerd;
- Een in te richten makelaarsfunctie zoekt en vindt permanent de match tussen het cultureel vastgoedbeleid en het beschikbare gemeentelijk en particulier vastgoed (vergelijk met De Plaatsmaker in Utrecht);
- Locatie-ontwikkelaars/placemakers maken van culturele vastgoedlocaties herkenbare plekken voor kunst en cultuur, met gebruik van particuliere en publieke middelen;
- Er wordt ingezet op het creëren van plekken waar verschillende functies samenkomen (shared spaces). Bijvoorbeeld in bestaande gebouwen waar ondernemers, bedrijven en kunstenaars naast elkaar een plek hebben;
- Bij het vinden en/of creëren van ruimte wordt prioriteit gegeven aan stadsdelen waar de behoefte het grootst is.

6.3.3 Middelen voor makers

In 2033 is de Makersregeling verder doorontwikkeld en is het nog steeds een laagdrempelige interdisciplinaire regeling die onder meer financiële ruimte biedt aan makers om te professionaliseren op artistiek en zakelijk vlak. Naast samenwerkingen tussen instellingen en makers stimuleert de regeling de samenwerking tussen makers met verschillende kunstachtergronden. De regeling staat ook open voor autodidacten die professioneel met hun vak bezig zijn.

6.3.4 Samenwerking

In 2033 is er naast de infrastructurele en financiële ondersteuning verder geïnvesteerd in samenwerkingen met bestaande en/of nieuwe netwerken en platforms. Het gaat daarbij om organisaties en initiatieven die gericht zijn op het bundelen van de in Den Haag aanwezige creatieve en innovatieve krachten, om zo met elkaar bij te dragen aan de veranderende samenleving.
Dit kan zijn op het vlak van wetenschap, technologie en digitalisering of juist op het gebied van veiligheid, welzijn en gezondheid. Binnen deze netwerken en platforms werken culturele broedplaatsen, startups, living labs van Smart City en anderen die zich met verbeteringen voor de stad bezighouden nauw samen. Grenzeloze creativiteit, kennisdeling en ruimte voor onderzoek en experiment staan daarbij voorop.

7 Aantrekkingskracht: 365 dagen – én nachten – aantrekkelijk

Aantrekkingskracht van de stad

24 uur per dag en 365 dagen in het jaar een aantrekkelijke stad. Ook buiten het centrum. Met een vitaal cultureel aanbod. Met een heldere positionering richting bewoners en bezoekers.

De kerngedachte van deze Cultuurvisie is dat Den Haag voor iedereen aantrekkelijk is. Voor bewoners en voor bezoekers. In het centrum en in alle andere delen van de stad. Kunst en cultuur spelen een grote rol in het behouden, creëren en ontwikkelen van die aantrekkingskracht.

Naast de ambitie dat we voor alle bewoners en bezoekers een aantrekkelijke stad willen zijn, zetten we in op het aantrekken van specifieke doelgroepen die veel bijdragen aan de levendigheid en economie van de stad, zoals studenten, young professionals en (cultuur-) bezoekers. Ook voor het bereiken en inspireren van juist deze groepen, is het aanbod van kunst en cultuur van cruciale betekenis.

7.1 Wat zien we nu?

Den Haag is bij uitstek dé internationale stad van Nederland. Inmiddels kent de stad zo'n 450 internationale organisaties die samen goed zijn voor zo'n 40.000 banen en en telt de bevolking ongeveer 180 verschillende nationaliteiten. Den Haag is in toenemende mate een (internationale) studentenstad en trekt van over de hele wereld steeds meer young professionals aan. Voor deze jonge, veelal hoger opgeleide mensen is een passend en divers internationaal cultureel aanbod van grote betekenis. Ook is het van belang dat er mede voor deze doelgroepen een impuls aan de nachtcultuur wordt gegeven. In samenwerking met een groot aantal betrokken partijen is hiervoor een nachtvisie ontwikkeld die in 2023 wordt vastgesteld.

"Kunst en cultuur zijn een belangrijke motor voor de economie en werkgelegenheid"

Dat kunst en cultuur de aantrekkingskracht van een stad versterken en tegelijkertijd ook een aanzienlijke bijdrage leveren aan de economie en de werkgelegenheid, blijkt uit een groot aantal onderzoeken naar en rapporten over de relatie tussen cultuur en economie. Zo bleek in 2019 uit onderzoek naar de werkgelegenheidseffecten van de culturele en creatieve sector in Den Haag[15] dat deze sectoren in 2018 samen goed waren voor meer dan 25.000 voltijdsbanen (ruim dertig procent meer dan in 2012). En daarbij is de werkgelegenheid die voortkomt uit de naar schatting € 165 miljoen aan bestedingen door bezoekers van kunst en cultuur nog niet eens meegeteld. Alleen al dat laatste bedrag overstijgt ruimschoots het bedrag dat de gemeente jaarlijks in de

15 Bureau voor Economische Argumentatie (BEA), in opdracht van de gemeente Den Haag Onderzoek (2019). 'De culturele sector op waarde geschat'.

vorm van subsidies in de culturele sector investeert (ongeveer € 100 miljoen). Vergelijkbare onderzoeken in andere steden en in het buitenland bevestigen dat beeld: kunst en cultuur leveren een niet te onderschatten bijdrage aan de economie en werkgelegenheid.

Den Haag profileert zich als Stad aan zee, Koninklijke stad en Stad van vrede en recht. Bezoekers worden aangetrokken door de historische binnenstad met koninklijke uitstraling, het winkelaanbod, de horeca, evenementen en het culturele aanbod, in combinatie met de Hollandse kust. (Inter)nationaal vermaarde gezelschappen, festivals en musea zetten de stad landelijk en soms zelfs wereldwijd in de schijnwerpers.

"Verborgen parels tonen een verrassend, onverwacht en verfrissend Den Haag"

Naast deze grote 'magneten' zien we echter ook de opkomst van een ander soort aantrekkingskracht. Daarbij gaat het om een dynamische kleinschaligheid, die verdieping en contrasten toevoegt aan het bekende aanbod. Zo zijn er veel verborgen parels om te ontdekken, zowel in het centrum als in de wijken, en juist aan hun 'verscholen zijn' ontlenen deze vaak hun aantrekkingskracht. Ze brengen bewoners en bezoekers in contact met een verrassend, onverwacht en verfrissend Den Haag[16].

Het is deze mix van traditie en vernieuwing die Den Haag tot een aantrekkelijke en boeiende stad maakt, om in te wonen of te bezoeken. Deze kracht wordt nog te weinig uitgedragen, als stad zijn we te bescheiden om het 'hardop te vertellen'. Er is dus werk aan de winkel: het is belangrijk dat we zowel de eigen inwoners als de bezoekers beter op de hoogte brengen van alles wat de stad binnen en buiten het centrum aan kunst en cultuur te bieden heeft.

7.2. Waar willen we staan in 2033?

In 2033 heeft Den Haag (nog steeds) een pluriform en divers cultureel aanbod. Het culturele leven is echter beduidend aantrekkelijker geworden voor jongeren, studenten en young professionals. De stad biedt zowel in het centrum als op bijzondere (en onverwachte) plekken daarbuiten een dynamisch en aantrekkelijk kunst- en uitgaansaanbod. En heeft in de nachtelijke uren bovendien een bruisend cultureel (uitgaans)klimaat.

Ook voor bevolkingsgroepen die zich nu nog niet of minder voelen aangesproken, is er passend aanbod ontwikkeld of zichtbaarder gemaakt. Het publieksonderzoek[7] dat we om het jaar uitvoeren om te monitoren of er inderdaad sprake is van een aantrekkelijke sector voor iedereen of dat er wellicht nog doelgroepen buiten de boot vallen, ondersteunt deze ambitie. Het geeft ons én de culturele instellingen inzicht in hoe we ervoor staan en in wat er op dit punt nog te verbeteren valt.

In 2033 zien we dat de culturele sector met zijn programmering en met festivals, evenementen en themajaren nadrukkelijk aansluit op de faam en aantrekkingskracht van de stad. Daarbij gaat het niet alleen om het profiel van de stad - Stad aan zee, Koninklijke stad en Stad van vrede en recht - maar ook over de inwoners. Verhalen die inzoomen op de inwoners van de stad, op hun mentaliteit, hun manier van werken, en op alle andere kwaliteiten en factoren die Den Haag tot Den Haag maken.

16 Gemeente Den Haag (2020). RIS305874 'Haagse Positioneringsstrategie - Aanpak 2020-2025', p.7/8.

In 2033 wordt de collectieve cultuurmarketing breder ingezet zodat het volledige culturele spectrum onder de aandacht wordt gebracht van eigen inwoners en specifieke bezoekers-doelgroepen. Bij culturele activiteiten met een nationale of zelfs internationale aantrekkings-kracht worden in samenwerking met Economie (toerisme) en (onder meer) The Hague & Partners marketingcampagnes ontwikkeld. Met als resultaat dat kunst en cultuur een (nog) belangrijke(re) bijdrage aan het verblijfstoerisme leveren. In bredere zin blijft de betekenis van cultuur voor economie en werkgelegenheid vanzelfsprekend overeind en zal deze, kijkend naar de ontwikkeling tussen 2012 en 2019, de komende tien jaar vrijwel zeker nog verder toenemen.

7.3 Dit vertaalt zich naar de volgende ambities

7.3.1 Imago is verjongd

In 2033 is het culturele leven in Den Haag aantrekkelijker geworden voor jongere generaties (16 tot 30 jaar; o.a. studenten en young professionals). Den Haag is zowel voor bewoners als voor bezoekers een stad geworden waar jongeren op uiteenlopende plekken in de hele stad – overdag en ook 's nachts – aansprekend cultuuraanbod vinden. Ook omdat dit aanbod nu goed en via de juiste kanalen (en *peers*) gecommuniceerd wordt.

7.3.2. Vrije cultuur

In 2033 worden niet alleen culturele instellingen versterkt, maar zijn er ook meer vrije maak-plekken ontstaan. Er is buiten de institutionele kaders plek voor autonome makers, bijvoorbeeld in broedplaatsen, vrijplaatsen en de nachtcultuur. Door makers zelf de kaders te laten scheppen ontstaat ruimte voor experiment en vernieuwing, waarbij het niet uitmaakt in welk hokje iets valt of hoe tijdelijk het is. Als gemeente hebben we de behoefte van deze netwerken in zicht, ondersteunen hen waar nodig, maar laten we nieuwe vormen en activiteiten ook ontstaan. Hiermee ontstaat een voedingsbodem voor nieuwe cultuurvormen, die niet noodzakelijker-wijs overgenomen hoeven te worden door de reguliere cultuursector, maar deze wel kunnen uitdagen, bevragen en inspireren. Juist deze plekken geven Den Haag een eigenzinnig karakter.

7.3.3 De nacht stimuleren

In 2033 is de nachtcultuur een volwaardig onderdeel van ons cultuurbeleid. De nacht is een onmisbaar onderdeel van cultuur, vergroot de aantrekkelijkheid van de stad, creëert ruimte voor nieuwe talenten en cultuurvormen, draagt bij aan sociale cohesie en mentaal welbevinden en biedt een 'safe space' voor gemarginaliseerde groepen. Doelgroepen zoals – met name – jongeren, mensen met een migratieachtergrond en de queer community zijn goed vertegenwoordigd binnen het nachtleven. De nacht draagt daardoor bij aan doelstellingen van de gemeente op het gebied van diversiteit en inclusie, aantrekkelijkheid en makersklimaat. De nacht is daarin niet louter instrumenteel, maar van grote intrinsieke waarde voor de mensen die eraan deelnemen.

Er is ruimte gemaakt voor nieuwe initiatieven op het gebied van nachtcultuur en ook bestaande culturele organisaties hebben meer nachtprogrammering ontwikkeld. In de nacht staan de DIY-mentaliteit, onafhankelijkheid, community, ongedwongenheid en het experiment centraal waardoor innovatie kan floreren. Verschillende communities geven 'hun' nachten zelf vorm. Culturele organisaties faciliteren dit door inzet van hun netwerk, kennis en infrastructuur. We hebben onze subsidieregelingen beter aangesloten op de behoefte van de nachtsector, een vermindering van de regeldruk gerealiseerd en de beschikbaarheid van locaties vergroot.

7.3.4 Festivals, evenementen en themajaren

In 2033 dragen culturele festivals meer dan ooit bij aan de verlevendiging van de stad. Festivals bieden ruimte voor experiment en (startende) makers, zorgen voor samenwerking tussen verschillende organisaties en disciplines, en maken cultuur op een laagdrempelige manier toegankelijk. Festivals bieden een alternatieve cultuurbeleving die aansluit bij de behoefte van een breed publiek. Zo is er vaak sprake van een totaalconcept, kan kunst in een bredere culturele of thematische context worden beleefd en kunnen bezoekers zich makkelijker bewegen tussen kunstvormen, thema's en genres. Daarbij zijn festivals in staat om een gevoel van 'stadstrots' te creëren en een grote diversiteit aan inwoners met elkaar te verbinden.

Kleine en middelgrote festivals en evenementen vormen de basis. Zij zijn bij uitstek geschikt om in de wijken te organiseren en bereiken doelgroepen die niet vanzelfsprekend in aanraking komen met kunst en cultuur. Ook zijn ze vaak zeer gewild bij jongere doelgroepen. Een aantal van deze festivals trekt ook veel bezoekers van buiten de stad aan.

Om dit alles te bewerkstelligen is de interne afstemming tussen Cultuur, Economie, Citybranding, Evenementen (bureau) en Sport binnen de gemeente versterkt. Gezamenlijke ambities op het gebied van grootschalige evenementen, festivals, themajaren en andere programmering op de korte en lange termijn worden gedeeld en uitgevoerd. Programmering en marketing lopen daardoor gelijk op en de inzet van middelen kan beter worden gedeeld.

7.3.5 Cultuurbezoek

In 2033 zal Den Haag nog steeds aantrekkelijk zijn voor bezoekers die een (meerdaags) bezoek aan de stad brengen. Bij culturele activiteiten met een nationale of internationale aantrekkingskracht trekken Cultuur en Economie samen op. Behalve op de bezoeker die voor de (inter)nationale highlights komt, zetten we daarbij ook in op de bezoeker die op zoek is naar het onbekende, lokale en niche-aanbod, verspreid over de stad. Op diegene die de stad als een 'local' wil beleven en vooral de verborgen parels wil ontdekken.

Door de karakteristieke, eigenzinnige kant van de cultuursector - met zijn onafhankelijke kunstenaars, presentatieplekken, underground spots, de nachtcultuur en kleine en middelgrote festivals - meer aandacht te geven, laten we ook dat deel van het culturele DNA van de stad zien, waarbij diversiteit, inclusie, creativiteit en innovatie vaak automatisch al een belangrijke plek innemen. Bijkomende voordelen zijn een betere spreiding van bezoekers over de stad waardoor er meer verbindingen tussen de verschillende wijken en stadsdelen ontstaan.

7.3.6 Collectieve marketing

In 2033 is de collectieve marketing meer dan voorheen gericht op de inwoners van Den Haag en de regio. Door het brede en diverse culturele aanbod sterker onder de aandacht van deze doelgroepen te brengen, benadrukken we dat Den Haag een aantrekkelijke stad is om in te wonen en te bezoeken. Rond spraakmakende culturele activiteiten starten we campagnes die de kwaliteit en diversiteit van de Haagse culturele sector zichtbaarder maken voor alle inwoners. De eigen 'verhalen' van de sector en inwoners vormen daarbij waar mogelijk het vertrekpunt.

In het bijzonder is geïnvesteerd in het bereiken van nieuwe generaties bewoners en bezoekers en in nieuwe marketingmiddelen om het culturele aanbod voor uiteenlopende doelgroepen te ontsluiten.

7.3.7 Internationaal

In 2033 is het bestaande internationale kunst- en cultuuraanbod verder uitgebreid en verstevigd. Een internationaal aanbod is niet alleen van belang voor de ontwikkeling van de kunsten zelf en daarmee voor de gehele sector, maar draagt ook bij aan een aantrekkelijk en boeiend stedelijk klimaat. Bovendien kan het voor verdere versterking van het internationale profiel van Den Haag zorgen. Belangrijk daarbij is de zichtbaarheid van kunst en cultuur uit Den Haag in het buitenland, de uitbreiding van de zogehete *language no problem*-programmering en een cultureel-divers aanbod dat recht doet aan de circa 180 nationaliteiten die de stad telt.

Deel 3 **De voorwaarden**

De voorwaarden

Willen we dat de culturele sector optimaal van betekenis is voor de stad, dan moeten we samen met de sector werken aan vitaliteit, weerbaarheid en duurzaamheid. Dat is een eerste voorwaarde om de in deel II geformuleerde ambities waar te kunnen maken. Alleen een krachtige sector met ruimte voor creatieve makers is in staat bij te dragen aan onderwijs, welzijn, stadsontwikkeling en aantrekkingskracht en om zich in te zetten voor en zichtbaar te zijn in alle delen van de stad.

Maar een even belangrijke voorwaarde is dat wij optimaal in staat zijn om onze ambities waar te maken. Dat vraagt ook om een andere manier van werken en samenwerken. We moeten bijvoorbeeld 'inclusiever' worden: ons beleid en onze praktijk zichtbaarder maken en de opgaven van de stad op een meer integrale manier benaderen.

In de volgende twee hoofdstukken gaan wij verder in op deze beide voorwaarden voor een betekenisvol cultuurbeleid.

8 Een vitale, weerbare en duurzame cultuursector

Een betekenisvolle cultuursector moet vitaal en weerbaar zijn. En - net als andere sectoren – ook duurzaam. Dit betekent onder meer dat de sector als geheel, maar ook de afzonderlijke 'spelers' binnen de sector in staat zijn om in te spelen op (actuele) ontwikkelingen. Dit geldt voor structureel gesubsidieerde cultuurinstellingen net zo goed als voor niet of incidenteel gesubsidieerde instellingen. Hun bedrijfsvoering is toekomstbestendig: ze omarmen innovatie waar mogelijk en nodig, zijn zich bewust van hun (maatschappelijke) positie, passen de principes van de Fair Practice Code en Governance Code Cultuur toe en gaan op een duurzame manier om met onder meer locaties, materialen en grondstoffen.

Van kunst- en cultuurinstellingen van welke omvang en met welke subsidierelatie ook verwachten we op dit punt een ruime mate van eigen verantwoordelijkheid; voor de eigen bedrijfsvoering én voor het leveren van een bijdrage aan de weerbaarheid en vitaliteit van de cultuursector als geheel. Instellingen en makers zullen duidelijk moeten maken hoe zij hieraan (gaan) werken.

Wij faciliteren deze ontwikkeling op verschillende manieren. Allereerst via de diverse subsidieregelingen. Het subsidiestelsel van cultuurbeleid is vanaf 2025 aangepast aan de ontwikkelingen in de samenleving en de wensen van de sector. Naast de vierjarige Kunstenplanregeling is er een tweejarige regeling opgezet, om zo ook initiatieven die qua ambitie en bereik meer dan een eenmalige projectsubsidie verdienen - maar (nog) niet voor een vierjarige subsidie in aanmerking komen - adequaat te kunnen ondersteunen. Daarnaast zijn er subsidieregelingen voor culturele projecten, cultureel ondernemerschap, makers, atelierbeleid, broedplaatsen en de amateursector. We verstrekken opdrachten en financieren collectieve marketing. Ook voorzien we in kennisdeling en onderzoek, met onder meer inspiratiesessies, themagesprekken en publieksonderzoek. En soms dragen we bij door het opleggen van subsidievoorwaarden zoals de Fair Practice Code en de Governance Code Cultuur.

8.1 Bedrijfsvoering

Een goede 'governance' (de wijze waarop een organisatie wordt bestuurd) is ook voor culturele instellingen van het grootste belang. Instellingen zijn zich mede door de coronacrisis bewuster geworden van (ondernemings)risico's en daarmee ook van het belang voorbereid te zijn op eventuele tegenvallers. Door goed toezicht te houden op de artistieke en zakelijke leiding van de organisatie blijven de (financiële) risico's beheersbaar en is er controle op de bedrijfsvoering in de breedste zin van het woord. Toepassing van de Governance Code Cultuur is daarbij het uitgangspunt. Op onze beurt dragen wij bij aan de ontwikkeling van de sector door kennisuitwisseling tussen culturele instellingen onderling en met de gemeente te stimuleren, staan wij open voor nieuwe initiatieven op het gebied van cultureel ondernemerschap.

Zeker in tijden van budgettaire krapte en sterke kostenstijgingen is het van belang dat toegekende subsidies en afgesproken prestaties tot elkaar in verhouding staan. Niet alleen instellingen, maar ook wijzelf dienen hierin onze verantwoordelijkheid te nemen. Dit doen wij door ervoor te zorgen dat verleende subsidies toereikend zijn voor de vereiste prestaties en dat instellingen waar mogelijk compensatie ontvangen voor gestegen prijzen gedurende de subsidieperiode. Toereikende subsidiëring per instelling kan betekenen dat er bij de verdeling van de beschikbare middelen scherpere keuzes moeten worden gemaakt. Van die verantwoordelijkheid zijn wij ons terdege bewust.

Van instellingen verwachten we dat zij zelfkritisch zijn en niet altijd streven naar meer en groter, maar zich vooral richten op datgene wat de meeste culturele impact heeft. En dat zij dit op een (ook financieel) duurzame wijze doen.

Daarnaast weegt bij de beoordeling van de meerjarige subsidieaanvragen en de prestatie-gegevens de (kwalitatieve) impact zwaarder dan de (kwantitatieve) output. Dit vraagt van instellingen dat zij zelf zicht houden op de effecten van hun activiteiten en deze waar nodig bijsturen. Wij zullen de komende jaren ook gebruiken om onderzoek naar impactanalyse te doen om zo tot een passend model voor de monitoring te komen en we zullen de resultaten van dit onderzoek delen met de culturele sector. Momenteel wordt in samenwerking met ander gemeenten en het Rijk onderzocht hoe de inrichtingseisen van subsidieaanvragen, prestati-egegevens en begrotingsformats op elkaar afgestemd kunnen worden om de ‘papierwinkel’ bij de aanvragen te beperken en gelijk te trekken. Het aanvraagproces voor meerjarige subsidie zal voor veel instellingen die cofinanciering ontvangen mede hierdoor minder tijdrovend zijn.

8.2 Personeel en organisatie

In 2033 is eerlijke beloning in de sector de norm. Het toepassen van de Fair Practice Code door instellingen is gemeengoed en het toetsen aan deze code vormt een belangrijk onderdeel van de beoordelingskaders van de verschillende subsidieregelingen. In 2022 heeft onderzoeksbureau SiRM een vervolgonderzoek uitgevoerd naar wat de meerkosten van fair pay zijn, volgend op de gemeentelijke besluitvorming voor de meerjarige subsidies voor de periode 2021-2024. In dit onderzoek is uitgegaan van een eerlijke beloning van zowel personeel in loondienst als ingehuurd personeel. Cao's en beloningsrichtlijnen fungeerden als referentiekader voor fair pay. Gebleken is dat de instellingen in het huidige MJB 2021-2024 jaarlijks een bijdrage van € 1,5 miljoen van de gemeente Den Haag en een bijdrage van € 2,0 miljoen van de andere financiers (Rijk, private fondsen, sponsors, publiek, etc.) nodig hebben om te kunnen voldoen aan eerlijke betaling[17]. Hierin zijn de gestegen kosten en loonkosten van de periode 2022-2023 nog niet meegenomen. Voor de beleidsperiode 2025-2028 is op basis van het coalitieakkoord 2022-2026 €1,4 miljoen beschikbaar gesteld voor onder andere fair pay. Deze extra middelen dekken slechts een deel van de investeringen die nodig zijn om volledige fair pay te kunnen garanderen waarbij tegelijk een volwaardig, divers en kwalitatief hoogwaardig cultuuraanbod kan blijven bestaan. Door gezamenlijk op te trekken met andere overheden en financiers, zoals het Rijk en de cultuurfondsen, kan de positie van werkenden in de culturele sector worden verbeterd en de culturele sector als geheel worden versterkt. Van de sector verlangen wij dat er voldoende aandacht is voor organisatieontwikkeling. Het verlagen van de werkdruk en het zorgdragen voor sociale veiligheid dienen daarbij een grotere prioriteit te krijgen.

" De stem van het publiek verdient meer aandacht"

8.3 Publiek en aanbod

Niet alleen de samenstelling van het publiek verandert, ook de manier en plek waarop het publiek het cultuuraanbod het liefst ervaart, is aan verandering onderhevig. Waar het publiek nu vooral nog op een vooraf bepaald tijdstip naar de activiteit toekomt, zijn er ook andere vormen van aanbieden te bedenken. Zoals het aanbod naar locaties (binnen- en buitenlocaties) brengen waar de doelgroep zich al bevindt, differentiatie in openings- en sluitingstijden doorvoeren of het aanbieden van korte, gratis te bezoeken repetities of try outs. Het verder digitaliseren van de marketing is daarbij een voorwaarde en waar mogelijk kan het artistieke product ook digitaal te 'bezoeken' te zijn. Tevens juichen we het gebruik van nieuwe technologie als onderdeel van het artistieke product toe. Het publiek verandert en de kunst- en cultuursector zal daarin moeten meebewegen of, sterker nog, daarbij zelf vooroplopen.

Voor de continuïteit van de sector zijn de betrokkenheid en stem van het publiek bij de samenstelling van het programma noodzakelijk. Dat vraagt om innovaties, niet alleen van het aanbod zelf, maar ook wat betreft de manier van produceren en presenteren. De prestatiedruk om steeds met nieuw aanbod te komen, moet plaatsmaken voor een aanpak waarbij makers en publiek meer in relatie tot elkaar staan en waarbij bovendien op een duurzame manier wordt omgesprongen met mankracht en middelen. Van instellingen wordt dan ook gevraagd om, in samenspraak met het publiek, op zoek te gaan naar vernieuwende proces- en productvormen.

17 SiRM (2022). RIS312603 - bijlage 2 'Gevolgen van de gemeentelijke besluitvorming over meerjarige subsidies voor Fair Pay bij Haagse culturele instellingen'.

Vanuit de subsidieverstrekkers moet hiervoor ruimte worden geboden door onder andere de druk van prestatie-eisen te verlagen.

8.4 Duurzaamheid

Duurzaamheid is een van de speerpunten van de gemeente Den Haag. De komende jaren willen wij waar mogelijk de overgang maken naar schone energie. Wij dragen hieraan onder meer bij door actief het gemeentelijk vastgoed te verduurzamen.

Ook culturele instellingen dienen zich (nog) meer bewust te worden van de eigen ecologische voetafdruk en de inzet op verduurzaming moet gaandeweg een structureel karakter krijgen. Meer oog voor duurzaamheid heeft bovendien positieve gevolgen voor de organisaties zelf, onder andere op het gebied van financiën, imago en in de voorbereiding op de toekomst.

Wij verlangen van de instellingen dan ook dat zij op voortvarende en structurele wijze werken aan de verduurzaming van de eigen huisvesting in relatie tot het energieverbruik, en spaarzaam omspringen met materialen en grondstoffen. Dit alles dient concreet vorm te krijgen in een duurzaamheidsbeleid. Ook vragen we de instellingen om het belang van duurzaamheid duidelijk uit te dragen en te communiceren, in ieder geval binnen de eigen organisatie en naar partners en bezoekers. Gezien de druk op de fysieke ruimte in de stad verwachten wij van de instellingen bovendien dat ze bewust omgaan met de bezetting van een pand en optimaal gebruik van een locatie nastreven.

In de verschillende subsidieregelingen wordt het thema duurzaamheid in de voorwaarden opgenomen, passend bij de betreffende regeling. Vooral van de structureel gesubsidieerde instellingen verwachten wij een forse inzet; zij dienen onder meer te formuleren hoe zij actief bijdragen aan de gemeentelijke duurzaamheidsdoelstellingen en brengen hierover in hun verantwoording verslag uit.

8.5 Monitoring

Vitaliteit, weerbaarheid en duurzaamheid zijn niet statisch. Voor zowel de sector zelf als voor ons is het van belang de ontwikkeling van culturele instellingen goed te monitoren. Dat gebeurt eens in de vier jaar bij het vaststellen van een nieuw Kunstenplan, maar ook door tussentijds met de instellingen in gesprek te gaan. Daarnaast zijn er diverse culturele overlegorganen die de rol van (strategische) gesprekspartner vervullen en waarmee wij dan ook regelmatig om de tafel zitten. Wij verwachten van deze overlegorganen dat ze zicht houden op en zo nodig actief aandacht besteden aan de collectieve vitaliteit, weerbaarheid en duurzaamheid van de culturele sector.

8.6 Het culturele stelsel

De culturele sector is voor goed functioneren afhankelijk van het samenspel tussen de sector en de verschillende financiers zoals overheden en fondsen. Het Rijk, de provincies en gemeentes zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de culturele infrastructuur in Nederland. De gemeente Den Haag maakt voor de beleidsperiode 2025-2028 keuzes waarin het versterken van de sector, het behouden van cruciale instellingen, het stimuleren van nieuwe kunstvormen en het verminderen van administratieve lasten centraal staan. Het ministerie van OCW heeft een herziening voor ogen van het landelijke cultuurbestel vanaf 2029 en zal daarover advies vragen aan de Raad voor Cultuur. Vanwege het samenspel tussen de overheden, en de cofinanciering met het Rijk van verschillende Haagse instellingen, heeft dit ook invloed op het gemeentelijke cultuurbeleid. Een voortdurende afstemming tussen de (grote) gemeenten en het ministerie van OCW blijft daarom noodzakelijk.

9 De cultuur van de gemeente

Ten slotte moeten we in deze Cultuurvisie ook kritisch kijken naar hoe wij moeten mee veranderen om de ambities te kunnen realiseren. Het betrekken van kunst en cultuur bij het ontwikkelen en leefbaarder maken van de stad vraagt om een integrale benadering op gemeentelijk beleid.

Op alle beleidsterreinen waar kunst en cultuur van betekenis kunnen zijn, moeten zij een wezenlijke en belangrijke rol krijgen toebedeeld. De centrale vraag daarbij is: hoe kunnen kunst en cultuur van belang zijn voor, onder meer, onderwijs, bibliotheken, welzijn, economie, city-branding, stedelijke ontwikkeling, vastgoedbeleid, duurzaamheid, én vice versa? Hieruit vloeit voort dat meer afstemming en een nauwere samenwerking tussen Cultuur - als onderdeel van de dienst Onderwijs Cultuur Welzijn - en andere diensten en afdelingen van de gemeente noodzakelijk zijn. Door de handen ineen te slaan bereiken we uiteindelijk meer.

“Cultuur is geen afdeling in het stadhuis, maar het hart van de samenleving”

De afdeling Cultuur zet de komende jaren in op het versterken van de positie van kunst en cultuur binnen de gemeente en ambieert een verdergaande integrale werkwijze, waarbij steeds brede afwegingen worden gemaakt, bijbehorende doelstellingen worden geformuleerd en duidelijke keuzes worden gemaakt. Bestaande samenwerkingen binnen de gemeente worden voortgezet en/of geïntensiveerd, en waar nodig brengen we nieuwe samenwerkingen met andere beleidsterreinen tot stand.

We streven ernaar om als afdeling Cultuur een vanzelfsprekende en gelijkwaardige samenwerkings- en gesprekspartner te zijn voor alle relevante beleidsterreinen binnen de gemeente. De resultaten van deze samenwerkingen worden aan het einde van iedere vierjarige beleidsperiode geëvalueerd. We zijn hierdoor, met elkaar, in staat om stadsbrede opgaven en vraagstukken op een effectieve en doeltreffende wijze aan te pakken.

Tot slot

Deze visie is - zoals gezegd - een vergezicht, geen gebruiksaanwijzing. De ambities voor 2033 zijn zo concreet mogelijk benoemd, de weg ernaartoe loopt via twee kunstenplan-periodes: 2025-2028 en 2029-2032. De omvang van de beschikbare budgetten wordt voor elk van die twee periodes (en daarmee deels ook door een volgend college) separaat bepaald. Mede om die reden is bij deze Cultuurvisie geen financiële paragraaf toegevoegd. Daarmee wordt het belang van de visie en van de geformuleerde ambities niet minder.

Juist nu is Den Haag meer dan ooit gebaat bij een gezond cultureel ecosysteem met een passend gemeentelijk budget. Een stad waarin de sociaaleconomische en culturele tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen soms fors zijn en de kansen niet altijd gelijk verdeeld zijn, heeft een sterke en verbindende cultuursector nodig. Dat vraagt om investeringen die bijdragen aan:

- het bestrijden van kansenongelijkheid van Haagse kinderen en jongeren door cultuureducatie en -participatie toegankelijker te maken;
- een inclusieve en diverse culturele sector;
- ruimte voor makers;
- een eerlijke beloning en veilige arbeidsomstandigheden;
- het (inter)nationaal op de kaart zetten van Den Haag als innovatieve cultuurstad en daarmee verdere economische en creatieve groei stimuleren.[18]

In de komende twee beleidskaders zal aangegeven worden welke investering de gemeente doet vanuit de middelen voor cultuur, vanuit gezamenlijke investering in samenwerking met andere beleidsafdelingen of vanuit budgetten die landelijk beschikbaar worden gesteld. Aan de instellingen wordt gevraagd vanuit de eigen kracht en expertise bij te dragen aan het verwezenlijken van de gestelde ambities. Hierbij gaan we er niet vanuit dat alle instellingen op een zelfde manier hun bijdrage invullen. Er wordt bij de beoordeling van subsidieaanvragen gekeken naar het potentieel van de instelling en de positie die zij in de culturele sector van Den Haag inneemt. De uitwerking van een verdere differentiatie van subsidievoorwaarden en beoordelingscriteria wordt opgenomen in de verschillende subsidieregelingen. Tijdens de voortgangsgesprekken met de door ons gesubsidieerde culturele instellingen worden de ambities voor 2033 vaste gespreksonderwerpen.

We zijn als een van de grootste gemeenten van Nederland een belangrijke partner voor andere steden, het Rijk, landelijke instellingen en belangenorganisaties. We zoeken hierbij de samenwerking op om overkoepelende ambities en thema's te agenderen.

We realiseren ons dat tien jaar misschien een lange periode lijkt, maar dat die periode ook snel weer voorbij is. We zijn ons ervan bewust dat ambities om investeringen, maar ook om tijd vragen. Het nu uitspreken van ambities creëert helderheid en geeft richting aan het cultuurbeleid van de gemeente - en is daarmee ook een houvast voor de culturele sector.

18 Directieoverleg Podiumkunsten en Directieoverleg Haagse Musea (2021). 'Investeren in een sterke Haagse cultuursector'.

Dit alles vraagt om een permanente dialoog met het culturele veld, het samen zoeken naar de beste weg. Vertrouwen over en weer is daarbij noodzakelijk, en de gemeente spreekt op deze plek dan ook graag haar vertrouwen uit in de culturele instellingen, de vele creatieve makers, de kunstenaars van de stad en al die mensen die dag en nacht werken om ons de waarde van kunst en cultuur te laten ervaren. Wij hebben groot vertrouwen in hun vakmanschap en in hun motivatie om kunst en cultuur hun optimale betekenis te geven binnen de stad.

Tot slot willen wij iedereen bedanken die aan de totstandkoming van deze Cultuurvisie Den Haag 2033 heeft bijgedragen. Samen maken we ‘de kunst van betekenis’

Samenvatting

Den Haag is een kunst- en cultuurstad van betekenis. Een stad die beschikt over een omvangrijk en uiterst divers spectrum aan culturele instellingen en initiatieven, variërend van topinstituten van internationale allure tot middelgrote en kleine ensembles, intieme theaters en creatieve broedplaatsen die het gezicht van de sector én van de stad medebepalen. Als we een bruisend cultureel klimaat willen (behouden) dat aansluit bij de behoeften en de mogelijkheden van de bewoners en bezoekers van Den Haag, is een langetermijnvisie op wat kunst en cultuur voor Den Haag kunnen betekenen noodzakelijk.

Kunst en cultuur hebben een intrinsieke waarde; dat wat zij van zichzelf *zijn* en uitdrukken. Maar kunst en cultuur *doen* ook veel voor de stad en haar inwoners; ze hebben *betekenis*. In deze tienjarenvisie staat die betekenis centraal. Om deze visie te formuleren is uitgebreid gesproken met vertegenwoordigers van de Haagse bevolking en het culturele veld. Er is een breed uitgezette enquête onder de inwoners gehouden, waarbij jonge en oudere generaties uit alle stadsdelen zijn gehoord. En er is een analyse gemaakt van de culturele sector: hoe staat de sector ervoor en waar liggen de kansen en opgaven?

Een visie is géén gebruiksaanwijzing waarin voor de komende tien jaar exact staat opgesomd wat wel en niet (meer) kan, en hoe we dat wat we willen dan precies denken te bereiken. De strategieën voor het - in nauwe samenwerking met de sector - realiseren van onze ambities ontwikkelen we de komende jaren en leggen we vast in de achtereenvolgende (vierjaarlijkse) beleidskaders (Kunstenplannen).

De Cultuurvisie 2033 is als volgt opgebouwd:

Deel 1

De kunst en cultuur in de stad

We schetsen het rijke culturele DNA van de stad. We brengen de culturele sector in beeld. We laten vervolgens zien waarin de vele betekenissen van kunst en cultuur voor de stad liggen.

Deel 2

De ambities

We schetsen onze ambities aan de hand van vier grote opgaven voor de stad: onderwijs en ontwikkeling, diversiteit en inclusie, innovatie en creativiteit en aantrekkingskracht.

Deel 3

De voorwaarden

Welke ambities we ook hebben, ze vragen om een vitale, weerbare en duurzame cultuursector. En om een gemeente die de kracht van cultuur bij de opgaven voor de stad betrekt.

Het gaat goed, maar het kan nog beter

Het Haagse kunst- en cultuuraanbod is veelzijdig, veelal van goede, zo niet uitstekende kwaliteit en vaak buitengewoon actueel. Dat geldt zowel voor het aanbod in de vele cultuurgebouwen als ook voor het brede palet aan festivals en evenementen. Er zijn (internationale) boegbeelden en er zijn, verdeeld over de verschillende kunstdisciplines, vele instellingen die Den Haag een sterk en gevarieerd cultureel gezicht geven. Cultuureducatie en cultuurparticipatie krijgen veel aandacht. En in de acht stadsdelen brengen de Cultuurankers kunst en cultuur dicht bij de inwoners van de wijken.

Toch kan het nog beter. Lang niet alle bewoners van onze stad maken gebruik van het culturele aanbod. Omgekeerd hebben we vaak nog onvoldoende zicht op nieuwe vormen van cultuurparticipatie en amateurkunst die voortkomen uit de vele (sub)culturen die onze stad rijk is. Cultuur kan en moet een veel grotere rol gaan spelen in het onderwijs en dan met name in het (v)mbo. Met ruimte voor nachtcultuur kan de stad (nog) aantrekkelijker worden voor jongeren. Ook de culturele sector zelf vraagt om aandacht voor vernieuwing en (ook letterlijk) ruimte voor de makers.

Van opgaven naar ambities voor kunst en cultuur
Net als andere grote steden ziet ook Den Haag zich voor de nodige opgaven gesteld. Bij vier daarvan kunnen kunst en cultuur bij uitstek betekenis hebben. Op die gebieden vertalen we deze opgaven dan ook in ambities.

Het gaat om:
- Cultuureducatie en -participatie: een leven lang cultuur;
- Diversiteit en Inclusie;
- Makersklimaat: ruimte voor de creatieven;
- Aantrekkingskracht 365 dagen (en nachten).

Voorwaarden voor succes
Een vitale, weerbare en duurzame cultuursector is een voorwaarde om met de ambities aan de slag te gaan. Zonder de inzet van al die getalenteerde makers, hardwerkende organisatoren, goed gefaciliteerde instellingen – en vooral zonder de intrinsieke waarde van kunst en cultuur – is er geen aanbod, blijft artistieke en inhoudelijke betekenis uit en worden ambities luchtkastelen.

Een net zo belangrijke voorwaarde is dat de gemeente optimaal in staat is om de ambities waar te maken. Dat vraagt soms om een andere manier van werken en samenwerken. Het beleid en de praktijken moeten duidelijker zichtbaar worden en we zullen de opgaven van de stad integraler benaderen: in nauwe samenwerking met de verschillende afdelingen en diensten; en natuurlijk met de stad zelf.

Bijlage: Gesprekspartners en een samenvatting van hun meningen

Bij de ontwikkeling van deze Cultuurvisie is naar veel mensen in de stad geluisterd. Veel bewoners hebben hun mening laten horen tijdens het participatietraject en circa vierduizend mensen hebben de enquête ingevuld. Daarnaast hebben professionals van verschillende achtergronden input geleverd. En er zijn uiteraard veel gesprekken gevoerd met de cultuurmakers van de stad: de instellingen en de kunstenaars.

De verschillende thema's van deze Cultuurvisie zijn besproken met de volgende gesprekspartners c.q. tijdens de hieronder vermelde gesprekken:

Opgaven voor de stad

- 13 gesprekspartners van verschillende beleidsafdelingen van de gemeente Den Haag
- 3 rondetafelgesprekken met 18 vertegenwoordigers uit de culturele sector, het bedrijfsleven, stadsontwikkeling, economie, onderwijs, bibliotheken, welzijn, toerisme en internationalisering

Foto van de culturele sector

- 10 gesprekken met 73 vertegenwoordigers uit 10 culturele disciplines
- 20 gesprekken met accounthouders van de afdeling cultuur

Verdiepende gesprekken

- 10 gesprekken met in totaal 23 deelnemers van de culturele sector, broedplaatsen, gemeente, en de gemeenteraad
- 1 gesprek met het Haags Cultuuroverleg, met daarin een brede vertegenwoordiging van de culturele sector
- 1 jongerenlab, waarin 10 Haagse jongeren deelnamen, onder leiding van een jongerentrendwatcher

Bewonersparticipatie

- 49 diepte-interviews met bewoners uit Den Haag
- 84 deelnemers aanwezig bij 2 rondetafelgesprekken voor Haagse bewoners
- 3657 ingevulde enquêtes door Haagse bewoners en nog eens 329 ingevulde enquêtes door betrokkenen van buiten de stad

Klankbord

- 3 klankbordgroep-bijeenkomsten, met daarin telkens 13 vertegenwoordigers uit de Haagse culturele sector

Wat vindt de stad?

Tijdens al deze gesprekken is de nodige informatie gedeeld en zijn ook veel meningen opgehaald. In deze bijlage vatten we de belangrijkste input van de verschillende groepen beknopt samen.

Wat vinden de bewoners in 2023?

Het cultuuraanbod in Den Haag mag rijk zijn, met bovendien een aantal topinstellingen, maar wat vinden de bewoners? Hoe kijken zij aan tegen dit rijke cultuuraanbod? Uit de gesprekken met bewoners en uit de enquête die door meer dan 3.600 bewoners is ingevuld, komt een aantal duidelijke beelden naar voren:

1. Een groot deel van de bewoners ziet een cultuursector waarin de (fysieke, sociale en financiële) drempels te hoog zijn. Er is grote behoefte aan kunst en cultuur dichtbij. Ook voor inwoners met een jonge leeftijd, een praktische opleiding en/of een niet-Nederlandse achtergrond.
2. Kunst en cultuur in de wijken moeten volgens de inwoners van Den Haag beter aansluiten bij de behoeften en de mogelijkheden van mensen in die wijk, wat betreft het programma, de locatie en de prijs. De Cultuurankers zijn bij een deel van de bewoners nog onbekend en slechts een deel van de wijkbewoners maakt er gebruik van.
3. Op scholen moet volgens de bewoners meer aandacht zijn voor – en meer gebruikgemaakt worden van – kunst en cultuur. Niet alleen bij de kunstvakken, maar ook bij andere vakken als taal of maatschappijleer en bij de praktische maakvakken.
4. De bewoners vinden dat het aanbod van kunst en cultuur beter zichtbaar en vindbaar moet zijn, bijvoorbeeld op een centraal, online platform.
5. De bewoners (en vooral ook jongere generaties) vinden dat de nachtcultuur en de mogelijkheden daarvoor over het algemeen tekortschieten in Den Haag. Spannend en aantrekkelijk aanbod in de nachten vinden zij in Amsterdam of Rotterdam.

Wat vindt de culturele sector?

We hebben de culturele sector gevraagd waar zij richting 2033 kansen zien om beter aan te sluiten bij de opgaven van de stad en wat daar dan voor nodig is. De sector kwam met een aantal aanbevelingen, waarvan we de meest genoemde hieronder samenvatten:

1. Meer aandacht en ruimte voor makers
   Schep meer ruimte en faciliteiten voor nieuwe makers, voor innovatie en experiment. Geef daarbij prioriteit aan makers vanuit diverse sociale achtergronden.
2. Sterker middensegment
   Versterk het middensegment binnen disciplines waar dit segment zwak ontwikkeld is, om zo talentontwikkeling en doorstroming meer kans te bieden.
3. Cultuur in de wijken
   Versterk het culturele leven in de wijken en laat daartoe stedelijke culturele instellingen, Cultuurankers en andere initiatieven in de wijken samenwerken.
4. Cultuureducatie prioriteit
   Investeer in cultuureducatie binnen alle vormen van onderwijs, met prioriteit voor het (v)mbo.
5. Collectieve marketing
   Ontwikkel samen met de sector een goed werkende systematiek voor collectieve marketing, met name ook gericht op het bereiken en betrekken van de bevolking van Den Haag.
6. De kracht van de Haagse cultuursector benutten
   Houd de culturele infrastructuur met (inter)nationale kwaliteit overeind om de stad aantrekkelijk te houden voor bewoners en bezoekers.
7. Voldoende middelen
   Verhoog het cultuurbudget, dat op dit moment 17 tot 34 procent lager is dan dat van de andere G4-steden.

Bijlage: Overzicht geraadpleegde bronnen

Aanpak Haagse citybranding, 2020. (2016). Gemeente Den Haag.

Advies Kunst & Cultuur. (2018, maart). De Haagse Jongerenambassadeurs.

Arbeidstevredenheid van buitenschoolse kunstdocenten en artistiek begeleiders. Prachtig vak in een falende markt. (2020, juni). LKCA.

Basis voor Cultuureducatie. Handreiking voor de toekomst van binnen- en buitenschoolse cultuureducatie. (2016, oktober). LKCA.

Behoefteonderzoek t.b.v. cultuurplan 2021-2024. (2019, februari). Rapportage Stadskamer. Valsplat i.s.m. Gemeente Den Haag.

Bevolkingsprognose Den Haag 2021. (2021, juni). Gemeente Den Haag.

Beweging in het bestel. Verkenning op weg naar een nieuw advies over het cultuurbestel. (2022, maart). Raad voor Cultuur.

Corona, cultuur en gemeenten. Informatiegids over gemeentelijke coronasteun aan de lokale culturele infrastructuur. (2021). VNG & Berenschot.

Culturele broedplaatsen 2021-2024. (2020). Gemeente Den Haag.

Cultuurcoaches onder de loep. (2022, april). LKCA.

Factsheet Cultuurbeoefening in Den Haag. Stand van zaken vrijetijdskunsten 2022. (2022). CultuurSchakel.

Cultuurvisie 2030 & Cultuurnota 2021-2024. (2019, juli). Gemeente Utrecht.

De culturele sector op waarde geschat. De bijdrage van cultuur aan de Haagse economie. (2019, september). Bureau voor Economische Argumentatie (in opdracht van Gemeente Den Haag, Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn).

DE WAARDE VAN CULTUUR. (2014). Onderzoekscentrum Arts in Society/Rijksuniversiteit Groningen.

De waarde van cultuur in cijfers. (2011). Marlet, G., & Poort, J. Atlas voor gemeenten.

Den Haag 2018, op waarde geschat. Inventarisatie effecten, economische waardering & effect-optimalisatie. (2012, juni). Bureau voor Economische Argumentatie (in opdracht van Gemeente Den Haag, Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn).

Den Haag resilience strategie. (2019). Gemeente Den Haag, Resilient The Hague & 100 Resilient Cities.

Den Haag, internationale stad van vrede en recht. Een economische impactanalyse van de internationale non-profit sector. (2019, juni). Decisio.

Den Haag, klaar voor de toekomst. Middellange Termijn Strategie 2022-2026. (2022, januari). The Hague & Partners.

Denk mee over de toekomst. Samen maken we de stad. Omgevingsvisie Den Haag 2050. [Ambitiedocument] (2021, september). Gemeente Den Haag.

Economische Impact Popmuziek 2016. (2017, mei). Gemeente Den Haag.

Economische visie Den Haag+ 2030. Brede economische bloei in een stad zonder grenzen. (2019). Gemeente Den Haag.

Een huis voor heel Den Haag. Een visie op het OCC. (2017, november). Dans en Muziek Centrum, Koninklijk Conservatorium, Nederlands Dans Theater & Residentie Orkest.

Een onderzoek naar de haalbaarheid van een festival voor moderne muziek in de cultuurstad Den Haag. (2019, mei). BMC.

Evaluatie Meerjarenbeleidsplan kunst en cultuur 2021-2024. (2022, oktober). DSP-Groep.

Gevolgen van de gemeentelijke besluitvorming over meerjarige subsidies voor Fair Pay bij Haagse culturele instellingen (2022, mei). René Goudriaan Richard Geukema SiRM.

Gezond en Veerkrachtig. Beleidsplan Zorg, Jeugd en Volksgezondheid Den Haag 2019-2022. (2019, oktober). Gemeente Den Haag.

Goed voor elkaar! Haags vrijwilligersbeleid 2020-2023. (2022, februari). Gemeente Den Haag.

Haagse Educatieve Agenda 2022-2026. Kiezen voor kansen. (2022, januari). Gemeente Den Haag.

Haagse Jeugd, samen aan zet. Jeugdbeleidsplan 2018-2020. (2017). Gemeente Den Haag.

Haagse Positioneringsstrategie & Aanpak 2025. (2020). Gemeente Den Haag.

Hoe culturele instellingen in de regio Haaglanden cultuurparticipatie vergroten. Proeftuin Cultuurankermethodiek. (2021). Cultuur Dichtbij.

Inrichtingseisen voor subsidieaanvragen in het kader van het Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2021-2024. (2019, september). Gemeente Den Haag.

Integraal Huisvestingsplan Cultuur en Bibliotheken 2022-2032. (2022, april). Gemeente Den Haag.

Investeren in een Sterke Haagse Cultuursector. Input vanuit Directieoverleg Podiumkunsten en Directieoverleg Haagse Musea t.b.v. verkiezingsprogramma's van Haagse politieke partijen.

Inwonersonderzoek 2018. Cultuurparticipatie. (2018). Dimensus. Gemeente Den Haag.

Inwonersonderzoek 2020. Ruimtelijk-economisch domein. (2020). Dimensus & Companen. Gemeente Den Haag.

Inwonersonderzoek 2021. Cultuurparticipatie in Den Haag. (2021). Dimensus. Gemeente Den Haag.

Kiezen voor kunst en cultuur. 8 dromen & 8 aanbevelingen voor een levendige culturele stad. (2018, december). Directieoverleg Podiumkunsten Den Haag en Directieoverleg Haagse Musea.

Kracht en Kwetsbaarheid. Op weg naar een verbindende kunstsector in een veranderende stad; Advies Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2021-2024 Den Haag. (2020, april). Adviescommissie Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2021-2024.

Kunstenaars stoppen niet... maar de positie van veel culturele zzp'ers is wel precair. (2021, oktober). LKCA.

Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd; Monitor Amateurkunst 2021. (2021, november). LKCA.

Meerkosten van de invoering van de Fair Practice Code in Den Haag. Een analyse voor culturele instellingen die meerjarige subsidie aanvragen bij de gemeente Den Haag. (2020). SiRM.

Met z'n allen niet alleen. Den Haag pakt eenzaamheid aan. (2019). Gemeente Den Haag.

Monitor Toerisme 2020. (2022, januari). Gemeente Den Haag.

Museum van de stad. Stad van musea. Naar een Den Haag dat zijn musea maximaal inzet. Directeuren Haagse musea.

Nachtvisie: De Haagse 5. Een impuls voor het Haagse uitgaansleven. (2019). Stichting Nachtburgemeester Den Haag.

Nota Cultuureducatie 2021. (2021, juni). Gemeente Den Haag.

Onderzoek Culturele diversiteit in de cultuursector van Den Haag. (2018). Berkers, P., Neeleman, C., Lemstra, E. & Kester, F. Erasmus University Rotterdam.

Onderzoek naar de systeemtaken van CultuurSchakel, Stroom en Popradar. (2022, maart). Andersson Elffers Felix.

Participatieverslag Cultuurvisie 2022-2032. (2022, december). Zeewaardig Service Design.

Procesvoorstel Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2025–2028 [Brief aan de commissie Samenleving]. (2022, 1 februari). Van Asten, R., Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn. Gemeente Den Haag.

Publieksonderzoek Cultuursector Den Haag. Hoe laten we een breder Haags publiek genieten van cultuur? (2021). The Hague & Partners.

Rapport The other Side, een visie op cultuur in de Binckhorst. (2022). Blueyard.

Rapportage onderzoek detaillering cultuurlasten gemeenten en provincies, jaarrekening 2019. (2020, 30 september). CBS.

Regio Deal Den Haag Zuidwest. (2019).

Regioprofiel Haaglanden. (2018, oktober). DSP-groep. Gemeente Den Haag.

Reikwijdte & Armslag. Cultuurplan 2017-2020; reactie op advies RRKC en verdelingsvoorstel. (2016, september). Gemeente Rotterdam.

Revitalisering van de amateurkunst. Investeren in een betere ondersteuningsstructuur. (2021, september). BMC.

Rotterdamse Cultuurvisie: Cultuur ondersteunt de veranderingen in de stad. (2019). Gemeente Rotterdam.

Ruimte voor Pop. Update Haagse Popnota. (2017, oktober). Gemeente Den Haag.

Samen voor de stad. Coalitieakkoord 2019-2022. (2019, december). Gemeente Den Haag.

Seniorvriendelijkheid Den Haag. Actieprogramma 2020-2022. (2020, december). Gemeente Den Haag.

Staat van de stad 2020. (2020, mei). Gemeente Den Haag.

Stad in transitie, cultuur in verandering. Cultuurplan 2021-2024. (2020, november). Gemeente Rotterdam.

Stadspanel Den Haag. Beeldvorming over het culturele aanbod in Den Haag. (2019, februari). Steda. Gemeente Den Haag.

Stadspanel Den Haag. Onderzoek kunstbeleid. (2022, oktober). Steda. Gemeente Den Haag.

Strategische verkenning sociaal-maatschappelijke thema's 2030. (2022, januari). Gemeente Den Haag.

Subsidieregeling meerjarenbeleidsplan kunst en cultuur 2021-2024. (2019, juli). Gemeente Den Haag.

Subsidieregeling regiodeal cultuur Den Haag 2022. (2022, februari). Gemeente Den Haag.

Vanzelfsprekend toegankelijk. Agenda voor een Toegankelijk Den Haag 2020-2022. (2020, november). Gemeente Den Haag.

VerenigingsMonitor 2021 Den Haag. Op verzoek van CultuurSchakel. (2022, januari). LKCA.

VerenigingsMonitor 2021. Verenigingen voor kunstbeoefening in cijfers. (2021, september). LKCA.

Verslag van de externe consultatie economische visie en uitvoeringsagenda. Oogst van de gesprekken en adviezen naar aanleiding van de ontwerp-economische visie. (2019, 26 augustus). Gemeente Den Haag.

Versterken & Verbinden. Beleidsplan Professioneel Welzijnswerk 2021-2024. (2021, november). Gemeente Den Haag.

Visie op Digitalisering en Dienstverlening 2020-2023. (2020, april). Gemeente Den Haag.

Voor een stad die tegen een stootje kan (2022). Coalitieakkoord Den Haag 2022-2026. Gemeente Den Haag.

Voorstel van het college inzake Beleidskader Kunst en Cultuur 2021-2024 [Collegebrief]. (2019, 27 juni). Gemeente Den Haag.

Voorstel van het college inzake Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2021-2024 [Raadsvoorstel]. (2020, 5 november). Gemeente Den Haag.

Wat is een kwaliteitstoerist. Memo. (2022, maart). Stokman, P. Gemeente Den Haag.

Werken met het onderscheidende DNA van Den Haag. Haagse Positioneringsstrategie en aanpak 2021-2025. Samen aan de slag met en voor Haagse eigenheid. (2021). Gemeente Den Haag.

Zee aan mogelijkheden! Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2021-2024. (2021, januari). Gemeente Den Haag.

Zee aan mogelijkheden!; Beleidskader Kunst en Cultuur 2021-2024. (2019, juni). Gemeente Den Haag.

Zes voorstellen voor de stad. Naar een Haagse investeringsagenda [Pamflet]. (2018). Paard, Gemeentemuseum Den Haag, Nederlands Dans Theater, Het Nationale Theater, Filmhuis Den Haag, Zuiderstrandtheater/MDC, Residentie Orkest & Mauritshuis.

Zienswijzenrapport bij het Meerjarenbeleidsplan Kunst en Cultuur 2021-2024 'Zee aan mogelijkheden!'. (2019). Gemeente Den Haag.

Colofon

Dit is een uitgave van
Gemeente Den Haag
Onderwijs, Cultuur en Welzijn
Spui 70
2500 DN Den Haag

Tekst
Bureau Blueyard
Bureau Zeewaardig
Cultuurbeleid gemeente Den Haag

Beeldmateriaal
Fotografen credits:
Omslag voorkant: *Non-Profit At all Cost*, Nest. Foto: Goed Folk
Pag. 3: Wethouder Saskia Bruines. Foto: Valerie Kuypers
Pag. 6: *Dangerous Liaisons* – Vivaldi, Opera2day. Foto: Marco Borggreve
Pag. 8: Museumnacht Den Haag 2023, Haags Historisch Museum. Foto: Jorn Baars
Pag. 9: *Onder NAP* – Ensemble 9x13. Foto: De Schaapjesfabriek
Pag. 12: Cultuureducatieles – Escherjaar 2023, Escher in het Paleis. Foto: Fred Ernst
Pag. 14: Keti Koti, Theater aan het Spui. Foto: Jassir Joni
Pag. 17: Afbeelding *Wild Hearts* van Di-rect – Music and Murals, Studio Giftig i.s.m. The Hague Streetart. Foto: Anne Reitsma
Pag. 21: Caterina Barbieri, Rewire 2022. Foto: Stephan C Kaffa
Pag. 24: Cultuureducatieles, Art-S-Cool. Foto: Martijn Beekman
Pag. 27: *Dorre tak*, Laaktheater. Foto: Annebel Schipper van Studio Kustwacht
Pag. 29: Educatieprogramma met jongeren, Het Nationaal Theater. Foto: De Schaapjesfabriek
Pag. 32: Mohamed Mbougar Sarr, Crossing Border. Foto: Parcifal Werkman
Pag. 34: Nederlands Dans Theater. *In the Dutch Mountains* – Marco Goecke. Dansers: artists NDT 1. Foto: Rahi Rezvani
Pag. 38: Installatie Gemma Luz Bosch en Jurriaan de Vos. Foto: Pieter Kers beeld.nu
Pag. 39: Sophia Bulgakova en Mark IJzerman. Foto: Pieter Kers beeld.nu
Pag. 42: *Een andere wereld* – Escher, Kunstmuseum. Foto: Franc Doho
Pag. 43: Goldband, PAARD. Foto: Nikki Born
Pag. 45: *Musical Utopias* – Ensemble Klang. Foto: De Schaapjesfabriek
Pag. 48: Museumnacht Den Haag 2023, Mauritshuis. Foto: Jorn Baars
Pag. 50: *Non-Profit At All Cost*, Nest. Foto: Charlott Markus
Pag. 51: Di-rect, Amare. Foto: Nikki Born
Pag. 54: *De Onaantastbaren* – Firma Mes. Foto: Bas de Brouwer
Pag. 58: Collins, PAARD. Foto: Jurriaan Brobbel
Pag. 64: Maya Felixbrodt. Foto: Pieter Kers beeld.nu
Pag. 65: Beelden aan Zee. Foto: Gerrit Schreurs

Redactie
Bureau Blueyard
Cultuurbeleid gemeente Den Haag
TekstAppeal

Vormgeving
Dienst Bedrijfsvoering
Multimedia

Juni 2023
Deze Cultuurvisie Den Haag 2033 is tot stand gekomen met medewerking van alle genoemde partijen op pagina 5 en 57 in samenwerking met Bureau Blueyard, Zeewaardig Service Design en Steda onderzoek & advies.